

Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine

Mehmet EFENDİOĞLU, Dr.*

“On the Nature of the Critiques
levelled at Khâlid b. al-Waleed”

Abstract: For the muslim umma, the Companions of the Prophet are in a prestigious position in religion on the ground that they were praised by the Prophet himself, they were warned by the Prophet if they were mistaken and they were educated by the Prophet himself. Qur'an and hadith testify their merit and superiority. Therefore, Sunni scholars in general and scholars of hadith in particular, the Companions of the Prophet were considered a trustworthy generation. This does not necessarily mean that they are immune from sin and mistake. Needless to say, some of them had sinned or had done wrong, but they repented. It is seen that some prejudiced people and sects, relying on some fabricated hadiths and forged accounts, criticized some of the Companions of the Prophet -sometimes all of them- and even accused them of blasphemy. In this article, the life and personality of the well-known Companion of the Prophet, Khalid b. Walid will be examined. He reached great achievements in his life, took role in the spread of Islam and was praised by the Prophet, on the one hand, and was criticised due to some of his activities, on the other. In the article, first his life and the role he played were explained in detail; secondly the accounts in Islamic literature which are thought to be the basis of the criticism against him will be analyzed.

Citation: Mehmet EFENDİOĞLU, “Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyet Üzerine” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, II/1, 2004, s. 51-79.

Key Words: Khâlid b. al-Waleed, 'Umar b. al-Khattâb, Abû 'Ubaida b. al-Jarrâh, Banû Jazeema Mâlik b. Nuweyra, concure, sahâba.

I. HÂLİD b. VELÎD'İN HAYATI, HİZMETLERİ VE KİŞİLİĞİ

1. İslâm'dan Önceki Hayatı

Hâlid b. Velîd hicretten 35-40 yıl kadar önce milâdî 580'li yıllarda Mekke'de doğdu.¹ Benû Mahzûm kabilesine mensuptur ve soyu dedelerinden Mürre'de Hz. Peygamber'in soyuyla birleşmektedir.² Kabilesi ve babasının Mekke'deki nüfuzu sayesinde küçük yaştan itibaren iyi yetişmesi için gerekli her ortam hazırlandı. Geleneğe uygun olarak önce çölde bir ailenin yanına verildi ve 5-6 yaşlarına kadar burada kaldı.³ Mekkelilerin süvari gücü ve savaş

sorumlusu olan kabilesi⁴ Benî Mahzûm'un üstlendiği bu vazifenin gereği olarak ata binmek, ok atmak, yay, kılıç, mızrak ve kalkan kullanmak ile süvari birlikleri sevk etmek gibi askerî ağırlıklı bir eğitimden geçirildi.⁵ Ayrıca Araplar'ın önemle üzerinde durdukları kahramanlık, cesaret ve cömertlik telkinleri ile yetiştirildi.⁶ Onun İslâm öncesi hayatında Suriye, Irak, Mısır ve Yemen taraflarına ticarî seyahatler yaptığı,⁷ Mekke'de çok az rastlanan okur yazarlardan biri olduğu, hatta müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'e kâtiplik yaptığı bilinmektedir.⁸

İslâm'a cephe alan müşrik Mekkelilerle birlikte müslümanlara iyi davranmadığı bilinen Hâlid b. Velîd'in adı, daha çok hicretten sonra (1/622) duyulmaya başlamıştır. Onun Bedir Gazvesi'ne (2/624) katıldığı kesin olarak tespit edilememiş, ancak Uhud Gazvesi'nden (3/625) itibaren Mekkelilerin süvari birlikleri kumandanlığı görevini üstlendiği ve müslümanlarla fiilen karşı karşıya geldiği görülmektedir.⁹ Uhud Gazvesi'nde müslümanların lehine seyreden savaşı, Resûlullah'ın savaş planını onun emrine uygun olarak tatbik etmeyen müslümanları arkadan kuşatma taktiğiyle vurması sayesinde müşriklerin lehine çevirmiştir.¹⁰ Hendek Gazvesi'nde de (5/627) birtakım hücumlarda bulunmuşsa da kayda değer bir netice alamamıştır.¹¹

2. İslâm Sonrası Hayatı ve Hizmetleri

Hicretin 6. (628) yılında umre yapmak maksadıyla yola çıkan ve silâhsız olarak Hudeybiye'ye kadar gelen¹² Hz. Peygamber ve müslümanları, Uşfân'da 200 kişilik bir süvari birliğiyle Hâlid b. Velîd karşıladı.¹³ Hâlid savaşmak niyetinde olmayan Allah'ın resulünü ve müslümanları burada vurmaya planlamıştı.

⁴ İbn Abdülber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Kahire, ts. (Nehdatü Mısır), II, 427; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 44, 46.

⁵ Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 94-95.

⁶ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, I-III, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), I, 173; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 47, 49.

⁷ Fayda, “Hâlid b. Velîd”, *DİA*, XV, 289.

⁸ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fî fünûni'l-megâzi ve's-şemâil ve's-siyer* (nşr. Muhammed el-İd el-Hatrâvî v.dğr.), I-II, Medine 1413/1992, II, 413; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, I-II, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî) I, 115.

⁹ İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* I-VI, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), I, 586; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-VIII Kahire, ts. (Nehdatü Mısır), II, 251.

¹⁰ Vâkidî, *el-Megâzi* (nşr. Marsden Jons), I-II, Tahran 1405/1984, I, 232-234; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), I, 318-319; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 50-51.

¹¹ Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 106.

¹² Vâkidî, *Megâzi*, I, 573; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), I-IV, Beyrut, ts. (Dârü'l-İhyâ'î't-türâsî'l-Arabî), III, 321 vd.

¹³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 587.

* TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), mehmet.efendioglu@isam.org.tr

¹ Mustafa Fayda, “Hâlid b. Velîd”, *DİA*, XV, 289.

² Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Levi-Provençal), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 12-13; Ebû Zeyd Şelebî, *Seyfullah Hâlid b. el-Velîd*, Kahire 1952, s. 17-18.

³ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, İstanbul 1992, s. 93.

Ancak içine yerleşen ve iman etmeye doğru ilk adım olarak tanımlanabilecek, Hz. Peygamber'in korunduğu, bundan dolayı ona bir zarar verilemeyeceği şeklindeki bir inanç sayesinde düşüncesinden vazgeçti.¹⁴ Bir yıl sonra ise (7/629) müslümanlar Umretü'l-kazâ için Mekke'ye geldiklerinde şehri terk eden¹⁵ Hâlid'e Hz. Peygamber özellikle haber göndererek kendisini müslümanların safında görmek istediğini söylemiş,¹⁶ kardeşi Velîd b. Velîd de (ö. 8/630 ?) onu İslâm'a davet eden bir mektup yazarak gücünü İslâm'dan yana kullanmasını önermişti.¹⁷ Hâlid bu davetleri değerlendirdikten sonra müslüman olmaya karar verdi ve 1 Safer 8 (31 Mayıs 629) tarihinde Osman b. Talha (ö. 42/662) ve Amr b. Âs (ö. 43/663) ile birlikte Medine'ye hicret ederek Resûlullah'a biat etti.¹⁸

Medine'de ilgi gören ve Hz. Peygamber'in özel duasına mazhar olan Hâlid, Resûlullah'ın yanına yerleşti ve emirlerine âmâde olarak yaşadı.¹⁹ Özellikle askerî konularda danışmanlık görevi yaptığı²⁰ Resûlullah'ın savaşlarında süvari birliklerini genelde o yönetti.²¹ Müslüman olduktan sonra ilk defa katıldığı Mûte Savaşı'nda (8/629), 200.000 kişi olduğu söylenen Bizans ordusu karşısında 3.000 kişilik²² İslâm ordusunu başarılı bir taktikle imha olmaktan kurtardı.²³ Dokuz kılıç parçaladığı²⁴ bu savaşta başarıları sebebiyle Hz. Peygamber tarafından "Seyfullah/Allah'ın kılıcı" olarak isimlendirilmiştir.²⁵ Mekke'nin fethinde de (8/630) şehre ordunun sağ kol kumandanı olarak giren²⁶ Hâlid b. Velîd'in, fethin devamı olarak Nahle vadisinde bulunan Uzzâ putunu yıkmakla görevlendirildiği²⁷ ve bu işi başarıyla tamamladığı bilinmektedir.²⁸ Hemen

akabinde ise 350 kişilik bir birlikle Benî Cezîme kabilesi üzerine gönderilmiş,²⁹ burada kabile mensuplarının müslüman olduklarını söylemelerine rağmen buna kanaat getirmeyip kendilerine saldırılmasını emrettiği için Hz. Peygamber tarafından hatalı bulunarak uyarılmış, ancak öldürülenlerin diyetleri ödenerek³⁰ kumandanlık görevini sürdürmesi sağlanmıştır.³¹ Huneyn ve Tâif seferlerinde İslâm ordusunun süvari birliklerini yöneten³² Hâlid b. Velîd 9 (630) tarihinde Hz. Peygamber'le Tebük Seferi'ne katılmış,³³ savaş olmayan bu sefer sırasında yöneticisi Ükeydir b. Abdülmelik'i (ö. ?) İslâm'a davet etmesi için Dûmetülcendel üzerine gönderilmiştir.³⁴ Hicrî 10 (631) tarihinde ise Necran'daki Hâris b. Kâ'b kabilesini İslâm'a davet etmekle görevlendirilmiş ve bu görevini de başarıyla tamamlamıştır.³⁵ Bu arada Yemen'e gönderildiği ve burada birtakım görevleri yerine getirdiği de nakledilmektedir.³⁶

Hz. Peygamber'le birlikte Vedâ haccında da bulunmuş olan³⁷ Hâlid Resûlullah'ın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat ederek³⁸ süvari birlikleri başındaki görevini aynen sürdürdü³⁹ Yalancı peygamberlerle mürtedlere karşı tavizsiz bir mücadeleye girişip başarılı oldu.⁴⁰ Bu esnada ordu başkumandanlığına getirildi.⁴¹ 27 Cemâziyelâhîr 11 (19 Eylül 632) tarihinde 4000 kişilik bir kuvvetle yalancı peygamber Tuleyha b. Huveylid el-Esedî (ö. 21/641) üzerine yürüdü ve taraftarlarını dağıttı.⁴² Daha sonra zekât vermeyi reddeden Benî Temîm kabilesine yönelerek reisleri Mâlik b. Nüveyre el-Yerbû'yi (ö. 11/632) öldürdü⁴³ ve dul kalan eşi Ümmü Temîm bint Minhâl (ö. ?) ile uzun süre tartışılacak bir evlilik gerçekleştirdi.⁴⁴ Buralarda faaliyet gösteren kadın yalancı

¹⁴ Vâkîdî, *Megâzi*, II, 746.

¹⁵ İbn Abdülber, *İstîâb*, IV, 1559; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 53.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1405/1985, VII, 394.

¹⁷ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 679. Mektubun metni için bk. Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 85.

¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 252.

¹⁹ İbn Abdülber, *İstîâb*, II, 428; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 173; Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 139.

²⁰ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 587; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (nşr. Şuayb el-Arnâvud v.dğr.), I-XXV, Beyrut 1405/1985, I, 369; Ali b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, I-X, Beyrut 1967, IX, 350.

²¹ Âmirî, *er-Riyâzü'l-müstetâbe fî cümleti men revâ fi's-Sahîhayn mine's-sahâbe* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1409/1988, s. 70.

²² Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 150-151.

²³ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 253; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 67.

²⁴ Buhârî, "Megâzi", 44; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 254.

²⁵ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", 25; Nesâî, *Fezâilü's-sahâbe* (nşr. Fâruk Hamâde), Mağrib 1404/1984, s. 87, 161.

²⁶ Buhârî, "Megâzi", 48; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 68.

²⁷ Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim v.dğr.), I-XIV, Beyrut 1989, VII, 116.

²⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 79; İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 396; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 369-370.

²⁹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 587; ed-Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, I-II, Beyrut, ts. (Dâr Sâdır), II, 97-98.

³⁰ İbn Kuteybe, *el-Maârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 267; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 371.

³¹ Buhârî, "Megâzi", 58; İbn Abdülber, *İstîâb*, II, 428. Bu olayla ilgili teferruat ve Hâlid'i savunma için bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*, I-IV, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), II, 229; Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut, ts., (Dâru İhyâit-türâsi'l-Arabî), XVII, 313.

³² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 588; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 252.

³³ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1414/1993, s. 56.

³⁴ İbn Abdülber, *İstîâb*, II, 428; İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 252.

³⁵ Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, s. 58; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 588; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 173.

³⁶ Buhârî, "Megâzi", 61; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrut 1410/1989, VIII, 81 vd.

³⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 371.

³⁸ Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 246.

³⁹ İbn Abdülber, *İstîâb*, II, 429.

⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 107.

⁴¹ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 321; Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 248.

⁴² İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, I-VI, Beyrut 1411/1991, II, 260-262.

⁴³ Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Paris 1409/1989, s. 58 vd.

⁴⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 326 vd. .

peygamber Secâh (ö. 41/661 ?) Hâlid'in gelişini duyunca Yemâme'de bulunan bir başka yalancı peygamber Müseylimetülkezzâb'ın (ö. 12/633) yanına gitti ve onunla evlenerek ittifak kurdu.⁴⁵ Ancak Hâlid onların üzerine de yürüdü ve tarafların karşılaşmasıyla hicrî 12 (633) yılı başında tarihte Akrabâ savaşı olarak şöhret kazanan önemli bir savaş gerçekleşti.⁴⁶ Müseylimetülkezzâb'ın da öldürüldüğü bu savaşla mürtedler ve yalancı peygamberler sorununu başarılı bir şekilde çözen Hâlid bu defa Irak taraflarına gönderildi.⁴⁷ Burada kısa zamanda Ülleys, Bânikyâ, Enbâr ve Aynüttemr gibi yerleri ele geçirdi ve fetih hareketlerinin ilk adımlarını attı.⁴⁸ Daha sonra halife Hz. Ebû Bekir tarafından Suriye'ye gönderildi ve burada Dûmetülcendel ile Busrâ'yı ele geçirdi.⁴⁹ Fetih orduları başkumandanı olarak görevlendirilince de⁵⁰ İran ve Bizans üzerine yürüyerek büyük fetihlerin kapısını araladı. Hicrî 13 (634) tarihinde başkumandanlığını yaptığı Ecnâdeyn Savaşı'nda 80.000 kişilik Bizans ordusunu mağlûp etti.⁵¹ Akabinde yapılan Fihl Savaşı'nı da kazandı⁵² ve Dımaşk kapısına dayanarak 14 (635) tarihinde burayı fethetti.⁵³ Aynı şekilde Bizanslılar ile yapılan Yermük Savaşı'nı kazandı.⁵⁴ Bu arada Bizanslıların geri aldıkları Dımaşk'ı yeniden fethetti.⁵⁵

Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk yıllarında ordu kumandanlığı görevine aynen devam eden Hâlid, hicrî 15 (636) tarihinde⁵⁶ yerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın (ö. 18/639) atanmasından sonra onun emrinde cihada⁵⁷ ve fetihlere devam etti.⁵⁸ Humus, Hama, Şeyzer, Kınnesrîn ve Maraş gibi şehirlerin fethine ka-

tıldı.⁵⁹ Bu tarihlerde Hz. Ömer tarafından Ruhâ ve Harrân bölgesine vali olarak tayin edildiği ve bir yıl kadar bu görevde kaldığı da nakledilmektedir.⁶⁰ Hicrî 18 (639) tarihinde Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın vefatından sonra artık kimsenin emrine girmeyen⁶¹ Hâlid, hayatının kalan kısmını Humus'ta geçirmiştir. Katıldığı savaşlarda aldığı yaralarla bedeninde sağlam yer kalmadığı halde⁶² savaş meydanında değil de yatağında uzanarak öleceğine üzülen Hâlid b. Velîd'in⁶³ 21 (642) tarihinde vefat ettiği bilinmektedir.⁶⁴ Kabri de Humus'tadır.⁶⁵

3. Kişiliği, İlmi ve Değeri

Kaynaklarda sert mizaçlı ve cihad aşkıyla yanıp tutuşan,⁶⁶ Hz. Peygamber'e son derece bağlı, ondan kalan eşyaya saygılı,⁶⁷ aynı zamanda keramet sahibi⁶⁸ bir kişi olarak tanıtılan Hâlid b. Velîd, hemen hemen bütün hayatı cephelerde geçmiş bir komutandır. Yönettiği bütün savaşlardan galip ayrıldığı bilinmektedir. Hatta bundan dolayı kendisi hakkında "girdiği hiçbir savaştan yenik çıkmayan komutan" şeklinde sözler söylenmiş ve bu isimde kitaplar yazılmıştır.⁶⁹ Onun sevkettiği ordularda asker olarak bulunmak insanlar arasında bir övünç vesilesi idi.⁷⁰ Hayatının sonlarında bütün mal varlığını Allah yoluna adadı.⁷¹ Vefat ettiğinde geriye sadece bir at, bir hizmetçi ve bazı harp aletleri bıraktı.⁷²

Hayatı cephelerde geçmiş olması sebebiyle ilme ve rivayete yönelemeyen⁷³ Hâlid'in sadece on sekiz hadis naklettiği bilinmekte⁷⁴ ve bunlardan biri Buhârî

⁴⁵ Taberî, *Târih*, II, 268 vd.; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VI, 325-326.

⁴⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VI, 328 vd. .

⁴⁷ Halife b. Hayyât, *Târih*, s. 77.

⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 396-397; Âmirî, *Riyâzü'l-müstedâbe*, s. 70-71.

⁴⁹ Halife b. Hayyât, *Târih*, s. 79. Hâlid b. Velîd'in Irak'ta bulunduğu sıralarda gerçekleştirdiği fetihler ve diğer icraatları bir makaleye konu olmuştur. bk. Tâhâ el-Hâsimî, "Hâlid b. el-Velîd fi'l-İrâk: Dirâse târihiye, coğrafiyye, askeriyye", *Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmi el-İrâkî*, II/1, Bağdad 1954, s. 57-90; IV/1 (1956), s. 46-83. Irak'tan Suriye'ye doğru gerçekleştirdiği fevkalâde seferi de aynı müellif tarafından bir makalede ele alınmıştır. bk. "Seferu Hâlid b. el-Velîd mine'l-İrâk ile'ş-Şâm", *Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmi el-Arabî*, III, (Dımaşk 1952), s. 394-407; IV, s. 542-588.

⁵⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 367; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 155.

⁵¹ Taberî, *Târih*, II, 331 vd. .

⁵² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, I-XIII, Beyrut 1399/1979, II, 429.

⁵³ Halife b. Hayyât, *Târih*, s. 84; İbn Abdülber, *İstiâb*, II, 429; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 173.

⁵⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ' v.dğr.), Beyrut 1407/1987, s. 184; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 410 vd.

⁵⁵ Fayda, "Hâlid b. Velîd", *DİA*, XV, 291.

⁵⁶ Belâzürî, *Futûh*, s. 168 169.

⁵⁷ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 117.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 397; Halife b. Hayyât, *Târih*, s. 88; Nedvî, *Asr-ı Saâdet* (trc. Ali Genceli), I-VI, İstanbul 1985, II, 392-394.

⁵⁹ Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Riyad 1402/1982, s. 318; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 166-172.

⁶⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-IV, Beyrut 1411/1990, III, 336; Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, II, 394.

⁶¹ Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 196.

⁶² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 588.

⁶³ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 382.

⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 397; Halife b. Hayyât, *Tabakât*, s. 20.

⁶⁵ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 174; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 367; Fayda, "Hâlid b. Velîd", *DİA*, XV, 291. Pek kabul görmeyen bir rivayete göre Hâlid b. Velîd Medine'de vefat etmiş ve cenaze namazı Hz. Ömer tarafından kıldırılmıştır. bk. İbn Hacer, *İsâbe*, II, 256.

⁶⁶ İbn Hacer, *İsâbe*, II, 256; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, 350; Muhammed Yûsuf el-Kandehlevî, *Hayâtü's-sahâbe* (nşr. Nâyif el-Abbâs v.dğr.), I-III, Dımaşk 1410/1989, I, 455.

⁶⁷ Hâkim, *Müstedrek*, III, 338-339; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 375-376.

⁶⁸ Zehebî, *Târihu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ'r-Râsidin* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1407/1987, s. 232-233; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 254.

⁶⁹ Meselâ bk. Ömer Ebû'n-Nasr, *Hâlid b. el-Velîd el-batalü'llezî lem yuğleb*, Kahire 1934.

⁷⁰ Zehebî, *Siyeru'n-nübelâ*, I, 374.

⁷¹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 174.

⁷² İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 120.

⁷³ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 375-376; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255.

ve Müslim'de yer almaktadır.⁷⁵ Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Abdullah b. Abbas (ö. 68/677), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Mikdâm b. Ma'dikerib (ö. 87/705) ve Ebû Ümâme b. Sehl (ö. 100/78) gibi sahâbilerle Alkame b. Kays (ö. 62/681), Cübeyr b. Nüfeyr (ö. 80/699), Ebû'l-Âliye (ö. 93/711) ve Kays b. Ebû Hâzım (ö. 97/715) gibi meşhur tâbiiler bulunmaktadır.⁷⁶ *Müsned* müelliflerinden Tayâlisî (ö. 204/819) onun iki,⁷⁷ Ahmed b. Hanbel de (ö. 241/855) dört hadisini tahrîc etmişlerdir.⁷⁸

Hz. Peygamber döneminde üstlendiği aktif görevler ve bu görevleri ifa ederken gösterdiği üstün başarılar Hâlid b. Velîd'in Resûlullah tarafından met-hedilmesine ve kendisinden övgü ile bahsetmesine vesile olmuştur. Bir hadiste Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) şöyle buyurdıkları nakledilmektedir:

"Hâlid b. Velîd Allah'ın ne güzel bir kulu ve ne iyi bir akrabadır. O Allah'ın bir kılıcıdır ki Cenâb-ı Hak onu kâfirler ve münafıklara karşı kullanılmak üzere kınından çıkarmıştır."⁷⁹

Buhârî'de yer alan bir rivayet de aynı muhtevaya sahip olmakla beraber biraz daha detaylıdır. Buna göre Hz. Peygamber Mûte Savaşı'nda şehid düşen kumandanların ölüm haberini harp henüz devam ederken Medine'de bildirmiş ve yaptığı duygusal bir konuşmada; "Hepsi şehid düştüler, sonra sancağı Allah'ın kılıçlarından biri olan Hâlid b. Velîd aldı ve Allah onlara fethi müyes-ser kıldı"⁸⁰ diyerek Hâlid'i methetmiştir.

Bir diğer hadiste ise Hâlid b. Velîd'in Allah'ın kılıcı olarak vasıflandırılması yanında onun aynı zamanda iyi bir insan olduğundan da bahsedilmektedir. Ebû Hüreyre'den (ö. 58/677) nakledildiğine göre uzakça bir yerden geçmekte olan Hâlid'i gören ancak onu tanıyamayan Hz. Peygamber, yanında bulunan Ebû Hüreyre'ye onun kim olduğunu sormuş, Hâlid olduğunu öğrenince de şunu söylemiştir: "Hâlid b. Velîd ne iyi bir insandır. O Allah'ın kılıçlarından biridir."⁸¹

⁷⁴ İbn. Hazm, *Esmâü's-sahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 127; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser fi uyûni't-târîh ve's-siyer*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Âdâb), s. 368.

⁷⁵ Buhârî, "Et'ime", 10, "Zebâih", 33; Müslim, "Sayd ve'z-zebâih", 43, 44, 45.

⁷⁶ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, I, 173; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XIV, Beyrut 1404, III, 107.

⁷⁷ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 158.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 1389/1969, IV, 88-89.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 8; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, 348.

⁸⁰ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", 25; Hâkim, *Müstedrek*, III, 338.

⁸¹ Tirmizî, "Menâkıb", 50. Aynı anlamda bir hadis biraz farklı bir metinle Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan da nakledilmiştir. Ebû Ubeyde, Şam'da Hâlid b. Velîd'in yerine ordu kumandanı olarak atandıktan sonra özellikle fetih hareketleri esnasında çeşitli sebeplerle zarar gören bazı çevrelerin, buraların fâtihi olan Hâlid hakkında ileri geri konuşuklarını duyunca Hz. Peygamber'i, "Hâlid, Allah'ın kılıçlarından bir kılıçtır. O ne iyi bir akraba delikanlısıdır." derken

Hâlid b. Velîd'e övgü içeren diğer bir rivayet yukarıdakilerden farklı bir konudur. Bu rivayette Hâlid'den zekât istendiği, vermemesi üzerine hakkında ileri geri konuşulduğu, durumu öğrenen Hz. Peygamber'in "Siz Hâlid'e haksızlık yapıyorsunuz. Aslında o zırhlarını ve bütün mühimmatını Allah yoluna adamıştır."⁸² diyerek kendisini övgü dolu sözlerle savunduğu görülmektedir.

Bu ve benzeri hadislerde övülen Hâlid b. Velîd birçok müellifin dikkatini çekmiş ve pek çok esere inceleme konusu edilmiş, ayrıca yazılan çeşitli eserlerde faziletine işaret edilmek üzere kendisiyle ilgili hususi bölümler oluşturulmuştur. *el-Câmiu's-sahîh*'lerinde yer verdikleri "Menâkıbü Hâlid b. Velîd" başlığı altında Buhârî (ö. 256/869)⁸³ ile Tirmizî (ö. 279/892)⁸⁴ birer hadis nakletmek suretiyle onun faziletine işaret etmişlerdir. Ashâbın faziletlerine işaret etmek üzere müstakil eser yazan âlimlerden Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) "Fezâilü Hâlid b. Velîd" isimli bir başlık altında on,⁸⁵ en-Nesâî'nin (ö. 303/915) iki,⁸⁶ Şevkânî'nin de (ö. 1250/1834) on iki⁸⁷ rivayet nakletmek suretiyle onun faziletinden bahsettikleri görülmektedir.

II. HÂLİD B. VELİD'E YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Hayatlarında büyük başarılarla imza atan insanların zaman zaman birtakım hatalar yapabileceklerini de düşünmek ve bunu doğal karşılamak gerekir. Bu insanların önlerine çıkan çeşitli konular ve problemler üzerine kararlılıkla giderlerken bazen verdikleri ani kararlar ve aceleci uygulamalarında hataya düşmemeleri ve sonradan farkedilen ve önem kazanan bazı yanlışlıklar yapmamları imkânsızdır. Zaten bunun aksi kul fıtratına da uygun düşmez. Hele Hâlid b. Velîd gibi, müslüman olduktan sonra yaklaşık on beş yıllık hayatı cephelerde geçmiş, kritik anlarda önemli kararlar vermiş ve uygulamış bir insan için bunu herkesten daha çok düşünmek ve tabii karşılamak gerekir. Burada ona eleştiri olarak yöneltilen hususlar üzerinde durulacak ve bunların mahiyeti araştırılacaktır.

işittiğini söylemiş ve onun hakkında ileri geri konuşulmaması tavsiyesinde bulunmuştur. bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 90; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IX, 348-349.

⁸² Müslim, "Zekât", 11.

⁸³ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", 25.

⁸⁴ Tirmizî, "Menâkıb", 50.

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe* (nşr. Vasıyyullah b. Muhammed Abbas), Beyrut 1403/1983, II, 813-817.

⁸⁶ Nesâî, *Fezâilü's-sahâbe*, s. 161-162.

⁸⁷ Şevkânî, *Derrü's-sehâbe fi menâkıbi'l-karâbe ve's-sahâbe* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), Dımaşk, ts. (Dârü'l-Fıkr), s. 433-435.

A. GENEL ELEŞTİRİLER

1. Benî Cezîme Olayı

İslâm'a girdikten sonra Hz. Peygamber'in yakın çevresi arasına katılan Hâlid b. Velîd Mûte Savaşı'ndaki başarısı sebebiyle Resûlullah'a daha da yakınlıklaştı ve kendisine önemli görevler verildi. Mekke'nin fethinden sonra (8/630) civar kabilelere seriyeler ve İslâm'a davet elçileri gönderilirken Hz. Peygamber onu da 350 kişilik bir birliğin başında Benî Cezîme kabilesine gönderdi.⁸⁸ İslâm ordusunun kendi topraklarına geldiğini gören Benî Cezîme halkı kesin olarak İslâm'a girdiklerini gösteren bir açıklama yapmada gecikmiş, bunun üzerine Hâlid üzerlerine saldırı emri vermiş ve bir kısmı öldürülmüştü.⁸⁹ Olay Hz. Peygamber'e intikal edince çok üzülmüş ve "Allahım! Hâlid b. Velîd'in yaptığından sana sığınırım" diyerek Hâlid'in bu olayda hatalı olduğunu belirtmiş, ancak öldürülenlerin diyetlerini ödemiş ve onu görevinde bırakmıştır.⁹⁰ İbn Hişâm (ö. 218/833) ve Taberî'nin (ö. 310/922) olayla ilgili rivayetlerinde Hz. Peygamber'in öldürülenlerin diyetlerini ödemek üzere Benî Cezîme'ye gönderdiği Hz. Ali'ye "Câhiliye devri işini de ayağının altına al!" dediği nakledilmektedir.⁹¹ Sonradan Hâlid b. Velîd bu ve benzeri rivayetlere dayanan bazı çevrelerin eleştirisine mâruz kalmış ve öldürme emrini hata ile değil de kabile halkına karşı Cahiliye döneminden beri taşıdığı bir kin ve husumet sebebiyle verdiği iddia edilmiştir.⁹²

Bu iddianın gerçek olup olmadığını tartışmaya geçmeden önce olayla ilgili rivayetleri hatırlatmak yerinde olacaktır. Bu rivayetlerden birine göre Benî Cezîme halkı İslâm'ı kabul etmiş, ancak düşmanları olan başka bir kabilenin askeri olabilecekleri endişesiyle müslümanların karşısına silâhlı olarak çıkmış, bunu gören Hâlid onların üzerine yürümüş ve bir kısmını öldürmüştür.⁹³ İkinci rivayete göre bunlar Hâlid'i ve İslâm askerlerini gördükten sonra müslü-

manları silâhlanıp öyle karşılaşmışlar, dolayısıyla öldürülmüşlerdir.⁹⁴ Üçüncü bir rivayette Benî Cezîme ahalisinin müslümanlarla savaştıkları, mağlûp olunca da İslâm'ı kabul ettiklerinden bahsedilmektedir.⁹⁵ Dördüncü bir rivayete göre Hâlid askerlere öldürme emri vermemiş, dolayısıyla hata da işlememiştir.⁹⁶ Hâlid'in eleştirilmesine sebep olan unsurların yer aldığı beşinci rivayette anlatılanlara göre Hâlid Câhiliye çağında Benî Cezîme halkı tarafından öldürülen bazı Mekkelilerin intikamını almak için onlara saldırmış ve bir kısmını öldürmüştür.⁹⁷ Buhârî'nin (ö. 256/869) naklettiği altıncı rivayette ise müslümanları gören Benî Cezîme ahalisinin "eslemnâ/müslüman olduk" demek yerine "sabe'nâ/din değiştirdik" dedikleri, bundan müslüman olmadıkları kanaatine varan Hâlid'in de onlara karşı saldırı emri verip bazılarını öldürdüğü nakledilmektedir.⁹⁸

Görüldüğü gibi özet olarak sunduğumuz bu rivayetler arasında ihtilâflar hatta tezatlar bulunmaktadır. Bu durumda rivayetleri kaynakları ve senedleri itibariyle araştırmak ve ona göre değerlendirmek gerekecektir. Yapılan araştırmalar doğruya en yakın olan ve kabul gören rivayetin Buhârî'ninki olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁹ Bu rivayet aşağıda yeniden ele alınacak ve Hâlid'in hatasının nereden kaynaklandığına dair bilgi verilecektir. Bu noktada açıklanması gereken önemli husus, Hâlid b. Velîd'in Câhiliye zihniyeti ve intikam duygusuyla hareket ederek öldürme emri verip vermediği konusudur.

Olayla ilgili rivayetler birlikte gözden geçirilip değerlendirildiğinde Hâlid'in Câhiliye zihniyeti ve intikam duygusuyla hareket ettiğine dair bilginin sahil rivayetlere yer veren kaynaklarda bulunmadığı görülmekte ve rivayetlere sonradan girdiği izlenimi vermektedir.¹⁰⁰ Nitekim Buhârî başta olmak üzere hadisçilerin ve birçok tarihçinin konu ile ilgili rivayetlerinde Hz. Peygamber'in böyle bir cümle kullandığına dair bilgi nakledilmemiştir.¹⁰¹ Bu durum ibare üzerindeki şüpheyi artırmaktadır. Zaten konu üzerinde duran pek çok çağdaş müellif de Hâlid'in Benî Cezîme halkını intikam duygusuyla hareket ederek öldürmediği sonucuna varmıştır.¹⁰² Çünkü böyle bir şey söz konusu olsaydı

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 255; Abdülkerim Özeydin, "Cezîme b. Âmir", *DİA*, VII, 508.

⁸⁹ Buhârî, "Megâzi", 58, "Cizye", 11.

⁹⁰ İbn Abdülber, *İstîâb*, II, 428; İbn Kesir, *Bidâye*, IV, 313.

⁹¹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 72-73; Taberî, *Târih*, II, 154.

⁹² Hâlid b. Velîd'in kabileyeye karşı var olduğu söylenen husumeti şöyle bir olaya dayandırılmaktadır: İslâm öncesi dönemde Abdurrahman b. Avf ve Hz. Osman'ın babası ile Hâlid b. Velîd'in amcası Fâke b. Muğîre ticaret maksadıyla Yemen taraflarına gitmişlerdi. Dönüşte Benî Cezîme'den kendileriyle birlikte gelen ve orada ölen birine ait malları mirasçısına teslim etmek üzere kabileyeye getirdiler. Ancak kabileden biri malların kendisine ait olduğunu iddia ederek almak istedi. Aralarında tartışma, hatta çatışma çıktı ve Abdurrahman b. Avf'in babası ile Hâlid b. Velîd'in amcası öldürüldü. Hz. Osman'ın babası ise kaçarak kurtuldu. Abdurrahman kısa bir müddet sonra babasının katilini öldürerek intikamını aldı. Bu arada Benî Cezîmeliler diyet ödemeyi kabul ettiler ve iki taraf arasında anlaşma sağlandı. İddiaya göre Hâlid Benî Cezîme halkını amcasının intikamını almak için öldürmüştür. Olayla ilgili teferruat için bk. İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 74.

⁹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 147.

⁹⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 71.

⁹⁵ Vâkıdî, *Megâzi*, II, 883.

⁹⁶ İbn Kesir (ö. 774/1372) tarafından nakledilen (*Bidâye*, IV, 312) bu rivayeti ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira olay bu şekilde olsaydı Hz. Peygamber'in Hâlid'in yaptığından Allah'a sığınmasına gerek kalmazdı. Bu hususta bilgi için bk. Şelebi, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 78.

⁹⁷ Taberî, *Târih*, II, 164-165; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: el-Megâzi*, s. 568.

⁹⁸ Buhârî, "Megâzi", 58, "Cizye", 11.

⁹⁹ Fayda, *Halid b. Velid*, s. 200.

¹⁰⁰ Şelebi, *Hâlid b. el-Velid*, s. 77; Sâdık İbrâhim Arcûn, *Hâlid b. el-Velid*, Kahire 1378/1967, s. 86 vd.

¹⁰¹ Buhârî, "Megâzi", 58, "Cizye", 11. Ayrıca bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 147-149.

¹⁰² Şelebi, *Hâlid b. el-Velid*, s. 77; Arcûn, *Hâlid b. el-Velid*, s. 86-87; Fayda, *Halid b. Velid*, s. 196-197.

Hız. Peygamber onu hoş görmez, dinin bu hususta bilinen kısas emrini ona uyguları. ¹⁰³ Ayrıca bu olaydan sonra onu artık ordu kumandanı olarak istihdam etmesi düşünülemezdi. Ancak Allah'ın resulü sadece "Allahım! Hâlid'in yaptığı işten sana sığınırım" demekle yetinmiş ve onu görevinde bırakmıştır. ¹⁰⁴ Öldürülenlerin diyetlerinin ödenerek olayın kapatılmış olması da burada bir kasdın bulunmadığını ve bu işin Câhiliye döneminde cereyan eden bir olayın intikamı için yapılmadığını göstermektedir.

Bu durumda olayın gerçek sebebi ne olabilir? Bunu anlayabilmek için konuya dair Buhârî'nin Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/692) naklettiği rivayete dönmek gerekecektir. Olayı bizzat yaşamış bir kişi olarak nakleden İbn Ömer şunları söylemektedir:

"Nebî (s.a.v.) Hâlid b. Velîd'i Benû Cezîme'ye gönderdi. O kendilerini İslâm'a davet etti. Ancak onlar 'eslemnâ/müslüman olduk' demeye rıza göstermediler. Bunun yerine 'sabe'nâ, sabe'nâ/din değiştirdik, din değiştirdik' dediler. Bunu duyan Hâlid onların bir kısmını öldürmeye, bir kısmını da esir almaya başladı. Sonra seriyyede bulunan herkese esirini verdi, daha sonra da bunları öldürmelerini emretti. Bunun üzerine ben (Abdullah b. Ömer) 'vallahi esirimi öldürmem, arkadaşlarımdan da kimse esirini öldürmeyecektir' dedim. Seferden sonra Nebî'nin (s.a.v.) yanına geldiğimizde Hâlid'in yaptıklarını anlattık. Bunun üzerine Nebî (s.a.v.) elini kaldırdı ve iki defa 'Allah'ım! Hâlid b. Velîd'in yaptığından sana sığınırım' diye dua etti."¹⁰⁵

Hadis şârihleri bu rivayeti açıklarken Hâlid'in burada hata yapmasına sebep olan önemli bazı inceliklere dikkat çekerler. Benî Cezîme halkı İslâm'a girdiklerini göstermek için "eslemnâ/müslüman olduk" demek yerine "sabe'nâ/ din değiştirdik" dediler. Hâlid bu ifadeyi müslüman oldukları şeklinde anlamadı ve Hattâbî'nin (ö. 388/998) dediği gibi İslâm sözünü söylemelerini bekledi. Beklediği cevap gelmeyince de onları esir almaya ve öldürmeye başladı. ¹⁰⁶ İbn Ömer ise onların bu sözünden müslüman olmayı kabul ettiklerini anlamış ve saldırmaktan geri durmuştu. ¹⁰⁷ Kaldı ki, Hâlid b. Velîd Hz. Peygamber'e ve onun arzusuna ters icraatta bulunacak bir insan değildi. Aksine itaatkardı ve Resûlullah'ın hizmetine âmâde idi. Ancak fikhî konularda Abdullah b. Ömer ve diğer fakih sahâbiler kadar bilgi ve ihtisas sahibi değildi. Bundan dolayı Benî Cezîme halkının ifadelerindeki inceliği kavrayamadı. Her halde pek araştırma da yapmadı. Neticede Hz. Peygamber tarafından hatalı bulundu. Ancak davranışında kasıt olmadığı düşünüldüğü için kumandanlık görevinden alınmadı. ¹⁰⁸

¹⁰³ Şelebî, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, 313.

¹⁰⁵ Buhârî, "Megâzî", 58, "Cizye", 11, "Daavât", 23, "Ahkâm" 35.

¹⁰⁶ Diyarbekrî, *Târihu'l-hamîs*, II, 98.

¹⁰⁷ Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 79.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 71; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVII, 313.

İbn Teymiye de (ö. 728/1327) konu üzerinde dururken buna benzer açıklamalarla Hâlid'in hata ettiğini, ancak kasdı bulunmadığını söylemektedir. ¹⁰⁹

2. Mâlik b. Nüveyre Olayı

Hâlid b. Velîd'in eleştirilmesine sebep olan önemli hususlardan biri de Mâlik b. Nüveyre'nin öldürülmesi (11/632) ve onun hanımıyla evlenmesi olayıdır. Mâlik Necd bölgesinde yaşayan Benû Temîm kabilesine bağlı Benû Yerbû' kolunun reisi olup Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce Zibrikân b. Bedr (ö. 45/665 ?), Safvân b. Safvân (ö. ?) ve Kays b. Âsım (ö. ?) gibi kimselerle birlikte Medine'ye gelerek İslâm'a girmiş ¹¹⁰ ve kabilesine zekât memuru olarak görevlendirilmiştir. ¹¹¹ Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra diğer birçok Arap kabile reisi gibi onun da yeni halife Hz. Ebû Bekir'e biat etmediği belirtilmektedir. ¹¹² O İslâmiyet'i siyasî bir teşkilât olarak kabul etmiş ve kabilesinin özerkliğiyle kendi yönetimini başkasına teslim etmemeye karar vermişti. ¹¹³ Bu münasebetle de bir nevi bağımsızlık ilân ederek bölgesinden topladığı vergileri Medine'ye göndermemiş ve kabile halkına paylaştırmıştı. ¹¹⁴ Bununla da yetinmeyerek, Medine'ye bağlı kalıp vergilerini oraya götürmek isteyenlere engel olduğu da bildirilmektedir. ¹¹⁵ Medine'deki İslâm devletine karşı bir nevi harp ilânı sayılan bu davranışı yanında Mâlik, kadın yalancı peygamber Secâh (ö. 41/661?) ile de işbirliği yaparak Medine açısından tehlike arzedecek bir güç meydana getirmişti. ¹¹⁶ Aynı zamanda şair olan Mâlik'in, bu dönemde söylediği bazı şiirlerinde, başarılı olduğu takdirde yoluna devam edeceğini, ¹¹⁷ zorda kalırsa teslim olup kendisini kurtaracağını ilân ettiği de bilinmektedir. ¹¹⁸

Yalancı peygamberlere ve isyanlara karşı otorite sağlamak için Hz. Ebû Bekir tarafından tam yetkiyle yola çıkarılan ve vardığı her yeri kontrol altına alarak ilerleyen Hâlid b. Velîd, hicrî 11 Cemâziyelâhir'inde (Eylül 632) Benû Temîm kabilesine ulaştı. ¹¹⁹ Kabilenin bütün kolları direnmeden teslim olurlarken bazı taraftarlarıyla yalnız kalan Mâlik esir edildi ¹²⁰ ve daha önceden dü-

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, II, 229.

¹¹⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 353.

¹¹¹ Taberî, *Târih*, II, 268; İbn Abdülber, *İstiâb*, III, 1362; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 102.

¹¹² Taberî, *a.g.e.*, II, 272.

¹¹³ Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 104.

¹¹⁴ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü's-şuarâ* (nşr. Joseph Hell), Beyrut, ts. (Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye), s. 48-49; Merzûbânî, *Mu'cemü's-şuarâ*, Beyrut 1402/1982, s. 360.

¹¹⁵ Vâkidî, *Ridde*, s. 60.

¹¹⁶ Taberî, *Târih*, II, 269; Zehebî, *Târihu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 36; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 324.

¹¹⁷ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü's-şuarâ*, s. 49.

¹¹⁸ Vâkidî, *Ridde*, s. 58. Bu anlamdaki şiiri için bk. İbn Sellâm el-Cumahî, *a.g.e.*, s. 49; Merzûbânî, *Mu'cemü's-şuarâ*, s. 360; Ali el-Atûm, *Divânü'r-ridde*, Amman 1408, s. 72-74.

¹¹⁹ Fayda, *Hâlid b. Velîd, DİA*, XV, 290.

¹²⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 358.

şündüğü gibi, kendini kurtarmak için boyun eğdiğini açıkladı.¹²¹ Bazı konularda Hâlid ile tartışmalara girişen Mâlik namazı kabul ettiğini ancak zekât vermeyeceğini söylemiştir.¹²² Âyetlerde namaz ile zekâtın peş peşe zikredildiği, dolayısıyla bu ikisinin birbirinden ayrılamayacağı ifade edildiği, ayrıca halife Hz. Ebû Bekir'in de zekâtı her mükellefin istisnasız vereceği şeklinde tâlimatının olduğu kendisine bildirildiği halde direnmeye devam edince on iki kişi oldukları söylenen taraftarlarıyla birlikte tutuklanarak hapse konmuştur.¹²³ Gecenin soğuşunda üşümeleri için Hâlid b. Velîd tarafından "idfeû esrâküm/esirlerinizi ısıtın" ibaresiyle ısıtılmaları için verilen tâlimatın mahallî şivedeki "esirlerinizi öldürün" mânâsıyla yanlış olarak anlaşılması üzerine hata ile öldürülmüşlerdir.¹²⁴ Hâlid bir müddet sonra Mâlik'in dul kalan eşi Ümmü Temîm bint Minhâl (ö. ?) ile evlenmiştir.¹²⁵ Onun gerçekleştirdiği bu evlilik çok farklı yorumların yapılmasına ve Mâlik'i, hanımı ile evlenebilmek için öldürttüğüne dair iddiaların ortaya atılmasına sebep olmuştur. Dedikodular artınca durumun tahkiki için Hâlid Medine'ye çağırılmıştır.¹²⁶ Konuşulanlara bakarak Hâlid'in sorgusuz bir şekilde derhal azledilmesi gerektiğini söyleyen Hz. Ömer'e karşılık,¹²⁷ Hz. Ebû Bekir onu sorgulamış ve yaptıklarında bir kasıt bulunmadığı, işlerin hata ile bu noktaya geldiği sonucuna vararak öldürülenlerin diyetlerini ödemiş,¹²⁸ Hâlid'i de ordu kumandanlığı görevinde bırakarak mürtedlere karşı savaşmak üzere yeniden cepheye göndermiştir.¹²⁹

Özet olarak bu şekilde başlayıp sonuçlanan söz konusu olay etrafında birtakım iddialar ortaya atılmış ve detaylar ilâve edilmiştir. Bunlar arasında Hâlid'in Mâlik'i müslüman olduğunu bile öldürdüğü, bunu da güzel olduğu söylenen hanımı ile evlenebilmek için yaptığı, iddeti dolmadan onunla zifafa girdiği, Mâlik'in kellesini sacayağı yapıp üzerinde yemek pişirdiği ve bu yolla bedevîleri korkutarak isyandan vazgeçirmeye çalıştığı şeklinde, bir nevi senaryoyu andıran, iddialar da bulunmaktadır.¹³⁰ Bütün bunlar hâdiseyi oldukça girift bir hale sokmuş, bundan dolayı da Mâlik b. Nüveyre'yi bir şair olarak ele alıp onun hakkında bilgi vermeye çalışan İbn Sellâm el-Cumahî'nin (ö. 231/845), bu noktada çok önemli ihtilâfların bulunduğu ve bunlar arasında doğruyu

bulup çıkarmanın zor olduğu şeklinde bir neticeye varmasına sebep teşkil etmiştir.¹³¹

Bu iddiaları tartışmaya geçmeden önce iki hususa dikkat çekmek uygun olacaktır. Yukarıda teferruatlı bir şekilde geçtiği üzere Hâlid b. Velîd burada işlediği hatanın bir benzerini Hz. Peygamber devrinde de yapmıştı. Hicretin 8. (630) yılında Benî Cezîme kabilesi üzerine gönderildiği zaman kabile efradını İslâm'a davet etmiş,¹³² ancak onlar "eslemnâ/müslüman olduk" diyecekleri yerde "sabe'nâ/din değiştirdik" demişler,¹³³ bunu duyan Hâlid de müslüman olmayı istemediklerini zannederek onlar üzerine yürümüş ve bir kısmını öldürmüştü.¹³⁴ Olay Hz. Peygamber'e intikal edince çok üzülmüş ve bu tür icraatlardan berî olduğunu söylemiş,¹³⁵ ancak öldürülenlerin diyetlerini ödeyerek Hâlid'i görevinde bırakmıştı.¹³⁶ Birbirine çok benzeyen bu iki hâdiseden Benî Cezîme olayı fazla konuşulmadığı ve bu noktadan Hâlid'e pek tenkit yöneltilmediği halde Mâlik b. Nüveyre olayı sebebiyle çok eleştirilmiştir. Bunun sebebi araştırıldığında burada farklı bir durumun bulunduğu görülür. Bilindiği üzere Mâlik'in kardeşi Mütemmim b. Nüveyre (ö. ?) çok meşhur ve kuvvetli bir şairdir.¹³⁷ Kardeşinin ölümüne, "Mütemmim'in kardeşi Mâlik için söylediği mersiye kadar etkili başka bir kimsenin mersiyesi bilinmemektedir"¹³⁸ sözünü söyletecek kadar üzülen Mütemmim, Mâlik için söylediği mersiyelerinde etkileyici bir üslûpla çok acıklı ifadeler kullanarak çarpıcı benzetmeler yapmış¹³⁹ ve bunların bıraktığı tesir ile olay şöhret bulup dillere düşmüş, sonradan yapılan birtakım ilâvelerle de biraz romanlaştırılmıştır.¹⁴⁰ Zaten şairlerin olayları tasvirde ve aktarmada abartılı üslûp kullandıkları bilinen bir husustur. Bundan dolayı müsteşrikler dahil birçok müellif Mâlik olayının şöhretini, Mütemmim'in onun hakkında söylediği mersiyele bağlamışlardır.¹⁴¹ Olay o gün bir nevi basın vazifesi gören şairlerin dilinden halkın diline düşmesi ve çokça konuşulmuş olması sebebiyle Hâlid'i de hayli gündemde tutmuş ve aleyhinde konuşmalarla dedikodulara sebep olmuştur.

¹²¹ Vâkidi, *Ridde*, s. 59.

¹²² İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü's-suarâ*, s. 49.

¹²³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 33, 37.

¹²⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 358; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 326; Şelebî, *Hâlid b. el-Velid*, s. 103.

¹²⁵ İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 326.

¹²⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, VI, 327.

¹²⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 37.

¹²⁸ İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255; Şelebî, *Hâlid b. el-Velid*, s. 103.

¹²⁹ Taberî, *Târîh*, II, 273; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 327.

¹³⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 34; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 326; Zâhid el-Kevserî, *Makâlât*, Kahire 1372, s. 459-460.

¹³¹ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü's-suarâ*, s. 48.

¹³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 151.

¹³³ Buhârî, "Megâzi", 58.

¹³⁴ İbn Hişâm, *Sire*, IV, 71-72.

¹³⁵ Nesâî, "Kudât", 17; İbn Abdülber, *İstiâb*, II, 428.

¹³⁶ Vâkidi, *Megâzi*, II, 882-883; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 587.

¹³⁷ Merzübânî, *Mu'cemü's-suarâ*, s. 194; İbn Abdülber, *İstiâb*, IV, 1456; Ali el-Atûm, *Divânü'r-ridde*, s. 87.

¹³⁸ İbn Abdülber, *İstiâb*, IV, 1456; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 283.

¹³⁹ Merzübânî, *Mu'cemü's-suarâ*, s. 361, 466; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 359.

¹⁴⁰ Mütemmim'in, kardeşi Mâlik ile ilgili mersiyelerini ve şiirlerini görmek için bk. İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 359-360; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 327; Ali el-Atûm, *Divânü'r-ridde*, s. 89, 123, 132-133, 152-155, 158, 199-201, 205-207, 263-265.

¹⁴¹ H. Lammens, "Mâlik b. Nüveyre", *IA*, VII, 258.

Diğer taraftan Hâlid b. Velîd savaş konusunda başarılı ve muzaffer bir kumandandır. Hem o güne kadar ve hem de ondan sonraki hayatında yönettiği bütün savaşlardan galip olarak ayrılmıştır. Yöneticiler ve galip kumandanlar, hemen her devirde ve her yerde istediklerini elde edemeyen veya mağlûp çevreler tarafından aşırı bir şekilde eleştirilir, çok defa da uydurma haberlerle yıpratılmaya ve küçük düşürülmeye çalışılırlar. Hz. Peygamber'den sonra irtidad ve isyan eden Arap kabilelerini mağlûp ederek boyun eğdirdiği, Hz. Ebû Bekir (11-13/632-34) ve Ömer döneminde (13-23/634-43) İran ve Bizanslılarla yapılan savaşlarda ordu kumandanı olarak gösterdiği başarılarla bu iki devleti dize getirdiği bilinen Hâlid için de aynı şeyleri düşünmek mümkündür. Nitekim hakkında iddia edilenlerin çoğu ya ciddi kaynaklarda sahih rivayetlerle yer almamış, ya da “kıl/denildi ki” ve “yukâl/denilir ki” gibi ifadelerle doğru oldukları için değil de bilgi kabilinden aktarılmışlardır.¹⁴² Zaten iddia edilen hususlar gerçekten doğru olsaydı, o gün irtidad edip yeniden İslâm'a giren ve İslâm konusunda hassas olmayan kimselerle işbirliği yapmadığı, ayrıca bu nitelikte kimselere görev vermediği bilinen Hz. Ebû Bekir'in onu görevinde bırakması mümkün olmazdı.¹⁴³ Bu da gösterir ki Hâlid'in bu olay esnasında cereyan eden olumsuzluklarda bir kastı olmamış, ancak tenkide uğramaktan da kurtulamamıştır.¹⁴⁴

Mâlik b. Nuveyre ile ilgili tenkit konularının tahliline gelince, kaynaklarda yer alan rivayetlere bakıldığında bu şahsın müslüman olarak öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim sahâbeye dair yazılan tabakât kitaplarında kendisine yer verildiği görülmektedir.¹⁴⁵ Ancak o gün olayın kahramanı durumunda bulunan ve Mâlik ile uzun uzun tartışmış olan¹⁴⁶ Hâlid'i, sert davranmaya götüren sebepler üzerinde durmak gerekir. Mâlik önce bir dizi hata yapmış, bunlardan sonra sözü kesip olayı kapatacağı yerde kendine göre yorumlar yaparak namaz ile zekâtın ayrı şeyler olduklarını ve zekâtı Medine'deki devlete vermeyeceğini söylemiş,¹⁴⁷ ayrıca bu düşüncenin doğru olmadığını söyleyen Hâlid'e Hz. Peygamber'i -bir rivayete göre de Hz. Ebû Bekir'i- kast ederek “senin arkadaşın böyle istiyor” şeklinde bir ifade¹⁴⁸ ile sanki kendisi Hz. Peygamber veya Ebû Bekir'in arkadaşı ve taraftarı değilmiş gibi bir ifade kullanmış,¹⁴⁹ bundan dolayı Hâlid b. Velîd'i kendisi hakkında yanlış düşünmeye sevk etmiştir.¹⁵⁰ Yine Mâlik o sıralarda söylediği şiirlerinde başarılı olamadığı

takdirde kendini kurtarmak için Medine yönetimine boyun eğeceği anlamında ifadeler kullanmıştır.¹⁵¹ Bütün bunlar bir arada değerlendirilince de Mâlik üzerindeki kuşkular artmıştır. Nitekim İbn Sellâm el-Cumahî Hâlid'in onu şiirleri ve sözlerindeki ifadelerine bakarak sorguladığını açıkça söylemektedir.¹⁵² Yoksa bütün kabile mensuplarını ve kardeşini serbest bırakıp da sadece kendisiyle birlikte on iki arkadaşını alıkoymasının bir anlamı kalmamaktadır. Hem zaten verilen tâlimat gereği İslâm ordularının önüne silâhlı çıkmayıp boyun eğen ve ezan okuyup namaz kılan hiç kimseye dokunulmamakta idi.¹⁵³ Anlaşılan o ki Mâlik müslüman olmuş, ancak mağlûp tarafta bulunmasına rağmen Hâlid ile bazı konularda anlaşamayarak pazarlık etmeye kalkışmış, onun hoş olmayan bu davranışından kendisinin gönül rızası ile müslüman olmadığı şeklinde bir anlam çıkarılmış, bundan dolayı da hapsedilmiş ve sonunda, daha önce geçtiği üzere, hata ile öldürülmüştür.

Mâlik'in öldürülüş şekli ile ilgili iki farklı rivayet nakledilmiştir. Sahih ve kabul gören birinci rivayette onun yanlışlık eseri öldürüldüğü haber verilirken,¹⁵⁴ ikincisinde öldürme olayının Hâlid'in tâlimatıyla gerçekleştiği bildirilmekte¹⁵⁵, ancak bu ikinci rivayete itibar edilmemektedir. Nitekim İbnü'l-Esir (ö. 630/1232) ve İbn Kesîr (ö. 774/1372) gibi tarihçiler hâdisenin birinci rivayetteki gibi cereyan ettiğini doğru bularak onu aktarmışlar,¹⁵⁶ ikinci rivayeti ise hakkında “böyle de denmiş” gibi zayıf bir ifade kullanarak sadece bilgi vermek kabilinden nakletmişlerdir.¹⁵⁷ İkinci rivayetin sağlam senedi bulunmadığı noktasından hareketle asılsız olduğunu söyleyen İbn Hacer el-Askalânî de (ö. 852/1448) aynı kanaati paylaşmaktadır.¹⁵⁸ Hâlid'in Mâlik'i güzel olan hanımını elde edebilmek için öldürttüğü şeklindeki iddialar ise yine İbn Hacer'in dediği gibi tamamen bir zandan ibaret olup gerçekte alâkası yoktur.¹⁵⁹ Mâlik tutuklandıktan sonra böyle bir zanna kapılmış, hatta bunu dile getirmiş,¹⁶⁰ daha sonra bu zan bir kısım rivayetlerde öldürülme sebebi olarak nakledilmiştir.¹⁶¹

Bu olayla ilgili olarak Hâlid'i töhmet altında bırakan bir diğer husus da onun Ümmü Temîm ile iddeti bitmeden evlendiği iddiasıdır. Bu konu ile ilgili rivayetlerde de netlik görülmemektedir. Bir kısım rivayetlerde Hâlid'in Ümmü Temîm'i elde edilen ganimetler arasından aldığı ve onunla evlendiği belirtilir-

¹⁴² İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 326.

¹⁴³ Taberî, *Târih*, II, 468.

¹⁴⁴ İbn Abdülber, *İstiâb*, III, 1362.

¹⁴⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 276; İbn Hacer, *İsâbe*, V, 754.

¹⁴⁶ Zehebî, *Târihu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 34.

¹⁴⁷ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü's-şuarâ*, s. 49.

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 326.

¹⁴⁹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 33.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 359.

¹⁵¹ Merzûbânî, *Mu'cemü's-şuarâ*, s. 360.

¹⁵² İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü's-şuarâ*, s. 50.

¹⁵³ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 358; Zehebî, *Târihu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 28.

¹⁵⁴ Taberî, *Târih*, II, 273.

¹⁵⁵ Merzûbânî, *Mu'cemü's-şuarâ*, s. 360; İbn Abdülber, *İstiâb*, III, 1362.

¹⁵⁶ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 358; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 326.

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VI, 326.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *İsâbe*, V, 755.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, V, 756.

¹⁶⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 377.

¹⁶¹ a. mlf., *Târihu'l-İslâm: Ahdü'l-Hulefâ*, s. 34.

ken, diğer bir kısmında iddetini tamamladıktan sonra kendisiyle evlendiği zikredilmektedir.¹⁶² Yani bu evlilik zannedildiği gibi İslâm'ın prensipleri çiğnenerek gerçekleşmiş değildir.¹⁶³ Hâlid'in bu noktadan eleştirilmesinin asıl sebebi, Araplar'ın savaş esnasında kocası öldürülen hanımlarla evlenmeyi hoş karşılamamaları, hatta ayıp saymaları bilinmesine rağmen örfte ters bir uygulama yaparak evlenmiş olmasıdır.¹⁶⁴ O günkü anlayışa uygun düşmeyen bu evlilik çok konuşulmuş ve bundan dolayı Hâlid ağır tenkitlere mâruz kalmıştır.¹⁶⁵ Nitekim, muhtemelen yapılan tenkitleri durdurmak için Hz. Ebû Bekir de bu nikâh akdini feshetmesini emretmiştir.¹⁶⁶

Mâlik'in kellesinin sacayağı olarak kullanıldığı ve üzerinde yemek pişirildiği şeklindeki anlatımın ise abartı ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Bu olayların cereyan ettiği günlerde ve sonrasında pek konuşulmamış olan bu mesele belli ki, çok daha sonraki tarihlerde üretilmiş ve olay macera romanı üslûbuyla nakledilmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla bu mesele, muhaddislerce bazı rivayetleri eleştirilen Vâkidî'de (ö. 207/822), gerçekleşmiş bir olay olarak değil de Hâlid'in mürtedler ve yalancı peygamberler üzerine sefere çıkarken boyun eğmeyip karşısına çıkacak olanlara böyle bir muamele yapacağını söyleyerek tehditte bulunduğu şeklinde bir haber olarak geçmektedir.¹⁶⁷ Daha sonra gelen bazı kimseler ise bunu vuku bulmuş bir olay gibi nakletmişlerdir.¹⁶⁸ Bundan dolayı İbnü'l-Esir (ö. 630/1232) gibi tarihçiler bu olaya hiç değinmezken, İbn Kesîr de (ö. 774/1372) “şöyle de denmiş” gibi bir ifade ile söze başlayarak nakletmiş ve ardından da asılsız olduğuna işaret etmiştir.¹⁶⁹ Yapılan araştırmalar da rivayetin sened itibarıyla zayıf olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷⁰

Sonuç itibarıyla Mâlik b. Nüveyre olayı ile ilgili olarak Hâlid b. Velîd üzerinde yapılan tartışmaların ve kendisine yöneltilen tenkitlerin sağlam delillerle ispat edilmesi mümkün olmayan zanna dayalı iddialardan ibaret oldukları anlaşılmaktadır.

¹⁶² Taberî, *Târih*, II, 273; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 108.

¹⁶³ Zâhid el-Kevserî, *Makâlât*, s. 460-461.

¹⁶⁴ Taberî, *Târih*, II, 273.

¹⁶⁵ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 359.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 109, 110. Hâlid b Velîd'in Ümmü Temîm ile evliliği konusu üzerinde duran Mustafa Fayda da bu evlilikte her hangi bir anormallığın bulunmadığını, ancak Seyf b. Ömer ed-Dabbî (ö. 200/815) tarikiyle nakledilen ve itimat edilmemesi gereken asılsız bir takım rivayetlerle olayın bulandırıldığını, bu evlilikte tasvip edilmeyecek tek şeyin o gün pek kabul görmeyen harp esnasında kocası öldürülen bir hanımla evlenilmesi durumu olduğunu söylemektedir. bk. *Hâlid b. Velîd*, s. 272.

¹⁶⁷ Vâkidî, *Ridde*, s. 59.

¹⁶⁸ Taberî, *Târih*, II, 273.

¹⁶⁹ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 326.

¹⁷⁰ Zâhid el-Kevserî, *Makâlât*, s. 462.

3. Ordu Kumandanlığından Alınması Olayı

Hâlid b. Velîd'in hayatından bahsederken de işaret edildiği üzere Hz. Ömer onu hicretin 15. (634) yılında Dımaşk'ın ikinci defa fethinden sonra ordu komutanlığı görevinden alıp yerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı (ö. 18/639) tayin etmiş, ancak bu görevden alma işi pek doğal karşılanmamış, konu etrafında ileri geri bazı şeylerin söylenmesine sebep olmuştur. Aslında halifenin tabii hakkı sayılan ve bir görevlisini alıp yerine başkasını tayin etmesinden ibaret olan bu mesele zannedildiği gibi kabul edilmemiş, çok büyütülmüş, birçok gerekçe aranmış, hatta uydurulmuş ve bundan dolayı olayın sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulması da zorlaşmıştır. Olayın üzerinde bu kadar önemle durulması Hâlid b. Velîd'in o dönemde toplum içinde ne kadar ağırlıklı bir konumda bulunduğunu ve takdir edilen bir şahsiyet olduğunu da göstermektedir. Çünkü Hz. Ömer Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 44/64), Mugîre b. Şu'be (ö. 50/670), Ziyâd b. Ebû Süfyân (ö. 53/672) ve Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 655/674) gibi başka önemli şahsiyetleri de görevden almış,¹⁷¹ ancak bunlar üzerinde Hâlid kadar durulmamıştır. Onun azli çok geniş kitleleri ilgilendirmiş ve değişik gerekçeler aramaya götürmüş, sonuç olarak da birbirleriyle alâkası olmayan çeşitli iddiaların ortaya atılmasına sebep olmuş, bunların kaynaklara yansımalarıyla da azil olayı girift bir hal almıştır.¹⁷²

Ortaya atılan iddialardan birinde, çocukluklarında tutuştukları bir güreşte Hâlid b. Velîd'in Hz. Ömer'i yenerek ayağını kırmış olmasından dolayı, daha o günlerden Hz. Ömer'in içinde taşıdığı bir kin sebebiyle onu görevinden aldığı ileri sürülmektedir.¹⁷³ Bir diğerinde ise Âmid'de bulunduğu sıralarda Hâlid b. Velîd'in hamama gittiği, muhtevasında az miktarda içki de bulunan bir usfur macununu sabun olarak kullandığı ve bu sebeple Hz. Ömer'e şikâyet edilmesi üzerine halifenin onu; “Haber aldım ki içki ihtiva eden nesnelere yıkıyormuşsun. Allah içkinin her çeşidini haram kılmıştır. Hatta içmesini yasakladığı gibi ona dokunmayı bile yasaklamıştır. Binaenaleyh onu cesetlerinize sürmeyin. Çünkü o pistir. Şayet bugüne kadar böyle bir şey yapmışsanız bundan sonra bir daha yapmayın.” ifadelerinin yer aldığı bir mektupla uyardığı, Halid'in de; “Biz içkiyi yok ettik ve onu içki dışında temizleyici bir nesne haline getirdik...” şeklinde kendini savunduğu¹⁷⁴ ve bundan sonra halifenin yine de onu görevden aldığından bahsedilmiştir.¹⁷⁵

Bu rivayet kaynaklardan bazısında azil gerekçesi olarak gösterilmeden müstakil bir şekilde nakledilirken,¹⁷⁶ bir kısmında ise Hâlid'in görevden alınması ile

¹⁷¹ Halife b. Hayyât, *Târih*, s. 93; İbn Kesîr, *Bidâye*, VIII, 75.

¹⁷² Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 423 vd. .

¹⁷³ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 118.

¹⁷⁴ Taberî, *Târih*, II, 490-491.

¹⁷⁵ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 536.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 81, 118.

İlgili başlığın altında verilerek bu işe başka hususlarla birlikte gerekçe olarak takdim edilmektedir.¹⁷⁷ Sebep olarak gösterilen hususlardan biri de yukarıda sözü edilen Mâlik b. Nüveyre'yi (ö. 11/632) öldürmesi ve hanımıyla evlenmesi olayıdır.¹⁷⁸ Yine Hz. Ebû Bekir döneminde sınırsız yetki kullanan ve halifeye danışmadan serbestçe icraatlarda bulunan¹⁷⁹ Hâlid'in Hz. Ömer tarafından yetkilerinin sınırlandırılmak istenmesi, kabul etmeyince de azledildiği gerekçe olarak gösterilen hususlardan biridir.¹⁸⁰

Hâlid b. Velîd'in kişiliğine gölge düşürecek nitelikte bir gerekçeye dayanabileceği düşüncesiyle üzerinde bu kadar önemle durulan bu azil olayını biraz açmak gerekir. Görevden alınmaya sebep olarak gösterilen güreşle ilgili rivayet ve buna dayanarak yapılan yorumlar pek tatmin edici ve olayı izah edici bulunmamaktadır. Zira Hz. Ömer gibi bundan çok daha önemli konularda nefsinin aştığı bilinen bir insanın çocukluk dönemine ait böyle basit hissî bir olayı göz önüne alarak icraatta bulunmuş olacağını onun kişiliğiyle bağdaştırmak mümkün değildir.¹⁸¹ Zaten Hz. Ömer'in, bu azilden daha sonraki tarihlerde gerçekleştiği bilinen Kınnesrîn'in yeniden fethi sırasında (17/636), şartların öyle gerektirmesi karşısında kendi kendini kumandan tayin ederek şehri fethetmesi üzerine Hâlid'i, "O kendini kumandan tayin etti ve başarılı oldu. Allah Ebû Bekir'e rahmet etsin. O insanları benden daha iyi tanıyor." meâlindeki sözlerle övmesi,¹⁸² ayrıca yine bu azil olayından sonra Medine'ye geldiğinde ona hitaben "Ey Hâlid! Vallahi senin benim gözümde üstün bir yerin vardır. Bugünden sonra artık benden seni üzecek bir davranış görmeyeceksin" şeklinde özür beyan eden ifadeleri¹⁸³ böyle bir husumetin olmadığını göstermektedir.¹⁸⁴

Yine Hz. Ömer Hâlid'i, izinsiz yaptığı ganimet dağıtımını ve kullandığı bazı yetkiler sebebiyle görevden aldığı,¹⁸⁵ ancak bundan dolayı pişmanlık duyduğunu açıkça söylemiş,¹⁸⁶ Hâlid de vefat ederken Hz. Ömer'e vasiyette bulunmuş ve halife onun isteklerini yerine getirmiştir.¹⁸⁷ Bütün bunlar husumete dayalı görevden alınma iddiasını çürütmektedir.

Hâlid b. Velîd'in muhtevasında içki bulunan bir sabunla yıkandığı ve bundan dolayı görevden alındığı iddiasına gelince, bu olayın cereyan ettiği tarihlerde içki kullandıklarına dair çeşitli kimseler hakkında bir kısmı asılsız benzer iddialar ortaya atılmış, hatta bundan dolayı kendilerine had cezası uygulananlar olmuştur.¹⁸⁸ Hâlid b. Velîd'in de maksatlı olarak şikâyet edilenlerden biri olması muhtemeldir. Ancak olayın uydurulduğunu gösteren başka hususlar da bulunmaktadır. Bir defa Hâlid b. Velîd'in Âmid ve civarının fethine katıldığına ve burada bulunduğu dair sağlıklı bir bilgiye rastlanmamıştır.¹⁸⁹ İkincisi bu olayın anlatıldığı rivayetlerde Hâlid'in İyâz b. Ganm'in (ö. 20/640) kumandası altında olduğundan bahsedilmektedir.¹⁹⁰ Halbuki Hâlid'in Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın sağlığında başka kimsenin emrine girmediği tartışmasız olarak kabul edilen bir gerçektir.¹⁹¹ Bu durumda rivayet Hâlid b. Velîd'in azlini hicrî 18 (637) tarihi ve daha sonrasına, yani Ebû Ubeyde'nin vefatından sonraki tarihlerle ertelemektedir ki bu husus tarihi vâkıalara uygun düşmemektedir. Çünkü yukarıda da hatırlatıldığı üzere Hâlid b. Velîd'in kumandanlık görevinden alınması olayı hicrî 15 (634) tarihinde Dımaşk'ın ikinci defa fethi esnasında olmuştur.¹⁹² Bütün bunlar bize olaya ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ve görevden almanın böyle bir gerekçeye dayanmadığını gösterir.

Mâlik b. Nüveyre'yi öldürdüğü ve hanımıyla evlendiği gerekçesiyle görevden alındığı iddiasını da kabul etmek mümkün değildir. Çünkü görevden alma eğer böyle bir gerekçeye binaen olsaydı bu olay daha Hz. Ömer halife olur olmaz gerçekleşirdi. Halbuki bilindiği gibi Hz. Ömer 13 (634) tarihinde hilâfete geçmiş,¹⁹³ Hâlid b. Velîd'i de 15 (636) tarihinde, yani göreve başladıktan takriben iki sene sonra ordu kumandanlığı görevinden almıştır.¹⁹⁴ Bu durumda aradaki gecikme zamanını izah etmek mümkün olmaz. Çok daha önemlisi, eğer Hâlid böyle bir gerekçe ile görevden alınmış olsaydı her halde zina suçundan veya haksız yere bir kimseyi öldürmekten muhakeme edilmesi gerekirdi. Hz. Ömer'in bu noktadaki titizliğini anlatmaya gerek yoktur.¹⁹⁵ Böyle bir yargılama veya had uygulaması bilinmediğine göre görevden alma gerekçesinin bu hâdise olmadığı da anlaşılabilir olmaktadır.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 536.

¹⁷⁸ İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255.

¹⁷⁹ Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 321.

¹⁸⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255.

¹⁸¹ Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 429.

¹⁸² Taberî, *Târih*, II, 445; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 494.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 118.

¹⁸⁴ Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 190-191.

¹⁸⁵ Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 321; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255, 256.

¹⁸⁶ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 884; Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), I-IV, Medine 1410, I, 463-464; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 120.

¹⁸⁷ Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 321; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 256; Diyârbekrî, *Târihu'l-Hamîs*, II, 247.

¹⁸⁸ Kendilerine had vurulan bazı isimler için bk. Taberî, *Târih*, II, 507-508; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 50, 94-95.

¹⁸⁹ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 535; Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 430.

¹⁹⁰ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, II, 535.

¹⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 397; Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, II, 392-394.

¹⁹² Belâzürî, *Fütûh*, s. 165, 168, 178; Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 436-437.

¹⁹³ Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, Kahire 1371/1952, s. 131.

¹⁹⁴ Belâzürî, *Fütûh*, s. 168, 178; Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 436-437.

¹⁹⁵ Hz. Ömer özellikle had gerektiren cezaların tatbikinde hassas davranır, şikâyetleri değerlendirir ve suç sabit olursa cezayı uygulardı. Örnekler için bkz. Taberî, *Târih*, II, 507-508; Zehebî, *Târihu'l-İslâm: Ahdü'l-hulefâ*, s. 165-166; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 94-95.

Bu durumda olayı araştırmak ve gerçek sebebini bulmak gerekir. Kanaati-mize göre sağlam esaslara dayalı doğru neticeye ulaşabilmek için her iki şahsi-yeti karakterleri ve yönetim anlayışları açısından tanıma zorunluluğu bulun-maktadır. Hz. Ömer şartlar ne olursa olsun hakkı hak bilen ve tavizsiz bir şekilde uygulayan, komutanlardan önce umumun maslahatını düşünen, valile-ri ve ordu komutanlarını çok yakından takip eden ve bütün işlerine müdahale eden, özellikle malî konularda görevlilerin yapacakları bütün harcamaları kendisine danışarak yapmalarını isteyen, en önemlisi de benimsediği zühd, takvâ ve vera' esasına dayalı hayat anlayışını bütün görevlilerinin yaşantısında görmek isteyen ve onların dünya nimetlerine meyletmemelerini bekleyen bir kişi idi.¹⁹⁶ Buna karşılık Hâlid, hakkı hak olarak bilen ancak tatbikat noktasında İslâm'a ters düşmemek şartıyla toplumun ve fertlerin yaşantılarına müdahale etmeyen, halifeden gelecek emri veya cevabı beklerken çok önemli fırsatlar kaçırılacağı düşüncesiyle valilerin ve komutanların birçok konuda hür ve yetki sahibi olmaları gerektiğini düşünen ve bu şekilde davranan, İslâm hududunu aşmamak şartıyla dünya nimetlerini kullanma ve lüks yaşamada sakınca gör-meyen, ayrıca bir savaş adamı olması sebebiyle hedef olan zafere ulaşabilmek için zaman zaman sertlik yapmanın da gerektiğini savunan bir düşünceye ve karaktere sahipti.¹⁹⁷ Görüldüğü gibi iki şahsiyetin de hakkı savunma ve müslümanların menfaatlerini koruma noktasında fikirleri kesişmekte, ancak özellikle pratik hayattaki tatbikata yönelik pek çok konuda farklı düşünceleri bulunmaktadır.¹⁹⁸ Doğal olarak bu farklılıklar onları karşı karşıya getirecekti. Hz. Ebû Bekir döneminde son sözü halife olarak kendisi söylediği ve birçok konuda Hâlid gibi düşündüğü için Hz. Ömer'in azledilmesini teklif etmesine rağmen Hâlid'i görevden almadı.¹⁹⁹ Ancak Hz. Ömer halife olunca yetkisini azilden yana kullandı ve Filistin'deki fetihler tamamlandıktan sonra onu görevden uzaklaştırdı.²⁰⁰

Bahsedilen bu azil gerekçesine ışık tutan olaylar ve rivayetler de bulunmak-tadır. Hz. Ebû Bekir döneminde Hz. Ömer halifeye Hâlid'i savaşlarda elde edilen ganimetlerin dağıtımını konusunda uyarmasını ve izinsiz paylaşırma yapmamasını söylediğinde halifenin durumu kendisine intikal ettirmesinden sonra Hâlid'in cevap olarak, ya tüm yetkileriyle görevine devamının sağlan-masını ya da vazifeden alınmasını talep etmiş,²⁰¹ Hz. Ömer azledilmesi gerek-tiğini söyleyince Ebû Bekir buna karşı çıkmış, ancak kendisi halife olunca onu

¹⁹⁶ Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 438.

¹⁹⁷ Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, II, 393.

¹⁹⁸ Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 188-189.

¹⁹⁹ İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255.

²⁰⁰ Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 190.

²⁰¹ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, I, 379.

azletmiştir.²⁰² Hz. Ömer daha sonra çağırarak yeniden görev vermek istediği-nde de Hâlid'in, yetkilerinin sınırlandırılmaması şartıyla vazifeyi kabul edece-ğini şart koşması, halifenin de bunu kabul etmemesi²⁰³ azil gerekçelerinden en azından birinin bu olduğunu göstermektedir.

Bu hususlar dışında bir önemli sebep daha var ki, azil gerekçesi olarak ke-sinlikle gözden uzak tutmamak gerekir. O da Hz. Ömer'in bir noktadaki endişesidir. Bilindiği gibi Hâlid b. Velîd, o güne kadar girdiği bütün savaşlar-dan galip çıkmış, bundan dolayı özellikle ordu arasında onun komutanlığında yapılacak her savaşın mutlaka kazanılacağı inancı yaygınlaşmıştır. Tabii olarak bu durum onun şöhretini arttırmıştır. Hz. Ömer ise bundan endişe duymuş ve Hâlid'e biat edilmek suretiyle bir fitne kapısı açılmasından kork-muş, bundan dolayı komutan Hâlid de olsa başkası da olsa Allah'ın müslümanlara yardım edeceği ve başarı sağlanacağı inancını yerleştirip pratik-te de bunu göstermek istemiş ve onu görevden almıştır.²⁰⁴ Nitekim herkesin merak ettiği bu hususu anlatmak için çeşitli şehirlerin valilerine ve halklarına gönderdiği mektubunda bunu;

"Ben Hâlid'i bir kırgınlıktan veya görevini kötüye kullanmasından dolayı vazifeden al-madım. Ancak insanların, hakkında vardıkları yanlış birtakım düşüncelere dayanarak onu kendilerine yönetici yapıp bir fitne çıkarmalarından korktum. Ayrıca istedim ki herkes işleri çekip çevirenin Cenâb-ı Hak olduğunu bilsin ve kimse böyle bir fitneye mâ-ruz kalmasın." sözleriyle açıkça ifade etmiştir.²⁰⁵

Hâlid b. Velîd'in görevden alınması konusuna değinen Halebî de (ö. 1044/1634) bu hususta dikkat çeken bir tespitle bulunarak şunları söylemek-tedir:

"Hz. Ebû Bekir Hâlid'i kâfirlere karşı sert olması ve maslahat da bunu gerektirdiği için azletmedi. Hz. Ömer ise onu, insanlar kendisi konusunda bir fitneye düşer endişesiyle azletti. Hz. Ebû Bekir yumuşak tabiatlı bir kişi idi. Buna karşılık Hâlid sert mizaçlı idi. Tam tersi Hz. Ömer sert tabiatlı, Hâlid'in yerine tayin ettiği Ebû Ubeyde ise yumuşak huylu idi. Dengelerin sağlanabilmesi için her ikisinin de duruma uygun olan kişiyi ko-mutanlığa getirmeleri en uygun ve tabii yol idi."²⁰⁶

Hâlid b. Velîd'in ordu komutanlığı görevinden alınması konusu üzerinde dururken iki önemli hususa daha işaret etmek gerekir. Birincisi Ebû Ubeyde b. Cerrâh değerli bir şahsiyetti ve Hz. Ömer nezdinde müstesna bir yere sahipti. Hatta Sakîfetü Benî Sâide'de yapılan ilk halife seçimi esnasında (11/632) Hz. Ebû Bekir bile kendisine biat edilmesini önermişti.²⁰⁷ Hem Hz. Ebû Bekir ve hem de kendisinin bu kadar değer verdiği, aynı zamanda aşere-i mübeşşereden

²⁰² İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 117; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255.

²⁰³ Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, s. 321; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 255.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 118; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 191-192.

²⁰⁵ Taberî, *Târih*, II, 492; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 82, 118.

²⁰⁶ Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, I-III, Beyrut 1400, III, 213-214; Şelebî, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 192.

²⁰⁷ Belâzürî, *Ensâb*, I, 582.

olan²⁰⁸ bir şahsiyetin başka birinin emrinde bulunmasını uygun görmemiş olması mümkündür. İkincisi Hâlid b. Velîd hem Irak hem de Şam taraflarının fethinde askerî açıdan hakikaten büyük hizmetler görmüş, buraların fethini sağlamıştır. Ancak askerî fetihten sonra müslümanların buraya yerleşmesi, yapılan anlaşmaların düzenli uygulanması ve İslâm'ın gayri müslimlere tebliğ edilmesi gibi hususları hayata geçirecek bir insana ihtiyaç vardı. Artık bugünden itibaren bunlar daha önemli meselelerdi ve Ebû Ubeyde bu hizmetler için daha elverişli idi. Bundan dolayı da onun tercih edilmiş olacağını düşünmek gerekir.²⁰⁹ Ancak bu durumlarda da Hâlid b. Velîd'in azli değil Ebû Ubeyde'nin tayini ön plandadır.

Sonuç olarak Hz. Ömer'in Hâlid'i azletmesinin gerçek sebebinin, sözü edilen çocukluk yaşından kalma bir kin veya şahsî birtakım hesaplar ya da Hâlid'in bir suistimali değil, yönetim birliğinin sağlanması ve toplum huzurunun korunmasına duyulan ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da bu görevden alma olayında Hâlid'in kişiliğini zedeleyecek ve şahsiyetine gölge düşürecek bir yön bulunmamaktadır.

B. ŞİA KAYNAKLI ELEŞTİRİLER

Hz. Peygamber'in Hâlid b. Velîd hakkındaki "Seyfullah/Allah'ın kılıcı" isimlendirmesi nerede ise tevâtüre varan bir şöhretle rivayet edilmiş olmasına rağmen, Şia âlimleri ve müellifleri bunun aslı olmadığını söylemişler ve bu isimlendirmenin Hz. Peygamber tarafından değil de Ehl-i sünnet âlimlerince yapıldığını, bunu yapmakla da Hz. Ali'ye büyük bir insafsızlık ettiklerini iddia etmişlerdir.²¹⁰ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konudaki ilk iddia Şia'nın sahâbe ile ilgili genel kanaatini yansıtmaması açısından önem taşıyan Mukâtil b. Atıyye'ye (ö. ?) ait *Mü'temeru ulemâi Bağdâd* isimli bir risâlede görülmek-

tedir.²¹¹ Kimliği ve hayatı hakkında bilgi bulunmayan Mukâtil, söz konusu risâlenin başında eseri hakkında bilgi verirken bunun, Büyük Selçuklu Devleti'nin meşhur veziri Nizâmülmülk'ün (455-485/1063-1092) huzurunda gerçekleşen bir tartışmanın metni olduğunu söylemektedir.²¹² Risâlesinde Şia'nın genel olarak sahâbe ve bazı sahâbilerle ilgili fikirleri ve görüşlerini gayet özet bir şekilde sunan, ayrıca Ehl-i sünnet'e göre Şia'nın iddialarında daha haklı olduğunu ispat etmeye çalışan Mukâtil b. Atıyye, Hâlid b. Velîd hakkında sahih hadiste zikri geçen "Seyfullâhi'l-meslû/Allah'ın kınından çekilmiş kılıcı" lakabı yerine "Seyfü's-şeytânî'l-meşlûl/Şeytanın kırık kılıcı" ifadesini kullandıktan sonra bu konudaki hadisleri reddetmiş,²¹³ sonra da insafsızlık ettiklerini söylediği Ehl-i sünnet âlimlerinin onu bu şekilde isimlendirmelerine şöyle bir gerekçe uydurmuştur: "Hâlid b. Velîd Hz. Ali'ye düşman idi, ... bundan dolayı kendisini taltif etmek isteyen Ehl-i sünnet'ten birileri ona 'Allah'ın kılıcı' ismini verdi".²¹⁴ Yine diğer bir Şii âlim olan İbnü'l-Mutahhar el-Hillî ise (ö. 726/1325) bahsi geçen bilgilere ilâve olarak Seyfullah'ın Hâlid'in değil de Hz. Ali'nin lakabı olması gerektiğini söylemiş ve bu konuda kaynaklarda yerini bulamadığımız "Ali, Allah'ın kılıcı ve okudur." anlamında bir sözü Resûlullah'a nisbet etmiştir.²¹⁵ Hillî ayrıca Hâlid'in müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'e olan düşmanlığının sürdüğünü, onu yalanladığını, göstermelik iman ettiğini ve ona ihanet ettiği gibi sözünü de dinlemediğini iddia etmektedir.²¹⁶

Şii müelliflerin Hâlid b. Velîd'i eleştiren bu iddialarına katılmak mümkün değildir. Çünkü güvenilir kaynaklarda nakledilen bilgilerden anlaşıldığına göre Hâlid'e Seyfullah lakabını Ehl-i sünnet âlimleri değil, hicretin 8. (630) yılında gerçekleşen Mûte Savaşı esnasında büyük başarılar gösterdiği için bizzat Hz. Peygamber vermiş²¹⁷ ve bu konudaki bilgi Buhârî dahil²¹⁸ birçok sağlam kay-

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 193; Tirmizî "Menâkib", 26.

²⁰⁹ Fayda, *Hâlid b. Velîd*, s. 436.

²¹⁰ Ehl-i Sünnet âlimlerinin insafsızlık yaptığını iddia etmek bir yana, Hz. Ebû Bekir'in Hâlid b. Velîd'e Hz. Ali'yi öldürmesi için görev verdiğinden ve Hâlid'in de bunu gerçekleştirmeye teşebbüs ettiğinden bahseden Şii müellifler de vardır. Şia'nın önemli alimlerinden Fazl b. Şâzân en-Nisâbüri (ö. 260/873) Şia Mezhebi nezdinde önemli bir kaynak sayılan *el-İzâh* isimli eserinde (nşr. Celâleddin el-Hüseyinî el-Urmevî, Tahran 1395) özetle şunları söylemektedir: "Ebû Bekir bir sabah namazı öncesinde Hâlid b. Velîd'e namazdan hemen sonra Hz. Ali'yi öldürmesi için emir verdi. Ancak namazını henüz bitirmeden önce verdiği emirden dolayı pişman olarak namazı bozdu ve Hâlid'e verdiği emri yerine getirmemesini tembih etti. Hz. Ali namazı Hâlid'in yanında kılıyordu dönüp bakınca onun silâhlı olduğunu gördü ve gerçekten kendisini öldürmek niyetinde olup olmadığını sordu. Hâlid de emir iptal edilmemiş olsaydı bu işi yapacağını söyledi." (s. 155-157).

Ancak muteber tarih kaynaklarında yer almayan bu bilgi Şia'nın kendi müellifleri tarafından da aslı bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmektedir. bk İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga*, I-IV, Beyrut 1409/1989, IV, 190.

²¹¹ 1401/1980 tarihli üçüncü baskısını gördüğümüz ve baskı yeri bulunmayan risâlenin müellif hatıyla yazması bulunduğundan bahsedilmektedir. bk. Ebû Muhammed el-Hüseyinî, *Evcezü'l-hitâb fi beyânî mevki'î's-Şia mine'l-ashâb*, [baskı yeri ve yayın evi yok] 1413/1993, s. 185.

²¹² Mukâtil b. Atıyye, *Mü'temeru ulemâi Bağdâd*, s. 9 vd.

²¹³ *a.g.e.*, s. 56.

²¹⁴ Mukâtil b. Atıyye, *a.g.e.*, s. 56.

²¹⁵ Baktığımız kaynaklarda göremediğimiz bu rivayeti, söz konusu iddialara cevap vermeye çalışan başka müellifler de aradıkları halde bulamadıklarını belirtmişlerdir. Örnek olmak üzere bk. Muhammed Mâlûllah, *Fârisü'l-İslâm Hâlid b. el-Velîd*, Kahire 1410/1989, s. 40.

²¹⁶ İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Minhâcü'l-kerâme fi isbâti'l-imâme* (İbn Teymiyye'nin *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*'si ile birlikte), I-IV Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), II, 226-227.

²¹⁷ Hâlid b. Velîd'in Mûte Savaşı'nda gösterdiği başarıların ve bu lâkabı alması ile ilgili detaylı bilgi için bk. Vâkıdî, *Megâzi*, II, 761 vd.; İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 19 vd.; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, II, 208 vd.; Ahmed Zeynî Dehlân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'l-âsârü'l-Muhammediyye*, I-II, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 68-70; Muhammed Rızâ, *Muhammed Resûlullah* (s.a.v.), Kahire 1385/1966., s. 296 vd.

nakta sahih rivayetlerle Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/637), Hz. Ömer (ö. 23/643), Ebû Katâde (ö. 54/673), Ebû Hüreyre (ö. 58/677), Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib (ö. 80/699) ve Enes b. Mâlik (ö. 93/711) gibi sahâbiler tarafından nakledilmiştir.²¹⁹ Hem konuya dair rivayetlerin vürûd sebepleri incelendiğinde bu nitelemenin sadece Tebük Savaşı esnasında değil, daha sonra da çeşitli vesilelerle tekrarlandığı anlaşılmaktadır.²²⁰ Meselâ rivayetlerden birinde Hâlid hakkında üzücü şeyler konuşulduğunu duyan Hz. Peygamber'in "Hâlid'i üzmeyin, çünkü o Cenâb-ı Hakk'ın kâfirlere musallat ettiği kılıçlarından biridir" buyurdıkları rivayet edilmektedir.²²¹ Bunun dışında Hâlid'in Hz. Ali ile bir problemi olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye de rastlanmamaktadır. Aksine Hz. Peygamber onları halef selef olarak aynı ordunun başında halkını İslâm'a davet etmek üzere Yemen'e göndermiş ve onlar bu görevi herhangi bir pürüz çıkarmadan başarılı bir şekilde ifa etmişlerdir.²²²

'Seyfullah'ın Hz. Ali olması gerektiği ve onun bu isme daha lâyık olduğu şeklindeki iddiaya gelince, Şîa müelliflerinin bu hususta çok hissî davrandıkları anlaşılmaktadır. Zira Hz. Ali'nin böyle bir isme lâyık olmadığını söyleyen bir kimse yoktur. Ayrıca bu lakabın sadece bir kişiye mahsus olması da şart değildir.²²³ Hem Hâlid'e bu ismin verilmesi sebebiyle onun Hz. Ali'den daha üstün olduğunu düşünen ve bunu seslendiren biri de yoktur.²²⁴ Çünkü Hz. Ali kahramanlığı yanında ilim ve takvâdaki üstünlüğü, ayrıca İslâm'ı kabuldeki önceliğinden dolayı fazilet itibarıyla Hâlid b. Velîd'den daha üstündür. Bu hususta tartışma yoktur.²²⁵ Ancak daha Hz. Peygamber devrinde gösterdiği başarılarla kendini ispat eden Hâlid'in bu lakabı hak etmediğini söylemek de kendisine haksızlık olur. Resûlullah'a düşman olma ve onu yalanlama hususu ise İslâm öncesi hayatı için söz konusu idi ki, bu durumda olan pek çok sahâbi vardır.²²⁶ Zaten bunun önemi de yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in hadisine binaen, "İslâm iman etmeden önce yapılan hata ve kusurları yok eder."²²⁷ Binaenaleyh

sonradan samimi bir şekilde iman edip büyük hizmetler ifa etmiş olan Hâlid b. Velîd'e bu noktada isnad edilecek bir kusur bulunmadığı anlaşılmaktadır.²²⁸

Özetle söylemek gerekirse Şîa âlimlerinin ve müelliflerinin Hâlid b. Velîd hakkında söyledikleri sağlam ve güvenilir delillere dayanmamakta, iddia ettikleri hususlar daha çok bir önyargının tezahürü gibi görünmektedir.

III. LİTERATÜR

Râvi olmaktan çok fâtil bir kumandan olarak şöhret yapan Hâlid b. Velîd'e dair geçmişte ve günümüzde çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Radyüddin Muhammed b. İbrâhim İbnü'l-Hanbelî'nin (ö. 971/1563) Hâlid'in faziletine dair rivayetleri içeren *İhbârü'l-müstefîd bi-ahbâri Hâlid b. Velîd* isimli eseri geçmişte yapılmış çalışmalardan biridir. Bu eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 2718, vr. 35-40). Hâlid b. Velîd'e karşı yöneltilen Şîa kaynaklı eleştirileri reddetmek maksadıyla kaleme alınan Muhammed Mâlûllah'ın *Fârisü'l-İslâm Hâlid b. Velîd* (Kahire 1410/1989) isimli çalışması daha çok İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1327) eserlerinden derlenip hazırlanmıştır.

Eskiye nazaran asrımızda Hâlid b. Velîd üzerinde daha fazla durulmakta ve hususî birçok çalışmaya konu olduğu görülmektedir. Onun daha çok askerî dehası ve kahramanlığına değinilen, bir kısmında da kendisine yöneltilen eleştirilere cevaplar verilen günümüzdeki çalışmalara örnek olmak üzere Ömer Ebü'n-Nasr'ın *Hâlid b. Velîd el-batalü'l-lezî lem yuğleb* (Kahire 1934), Muhammed Saîd el-Arfî'nin *Mücezü sîreti Hâlid b. Velîd* (Dımaşk 1935), Ebû Zeyd Şelebî'nin *Seyfullâh Hâlid b. Velîd* (Kahire 1938, 1952, 1983), Tâhâ el-Hâşimî'nin *Hâlid b. Velîd* (Kahire 1938), Âmir Muhammed Buhayrî'nin *Hâlid b. Velîd* (Kahire 1945), Ali Muhammed Nedî'nin *Hâlid b. Velîd* (Kahire 1951), Sâdik İbrâhim Arcûn'un *Hâlid b. Velîd* (Kahire 1953, 1387/1967; Cidde 1407/1987), Abdülhamîd Hüseyin es-Sâmerrâî'nin *el-Kâidü'l-hâlid Hâlid b. Velîd* (Bağdad 1955), Muhammed Subeyh'in *Hâlid b. Velîd* (Kahire 1958, 1973), Ömer Rıza Kehhâle'nin *Seyfullâh Hâlid b. Velîd* (Dımaşk 1959) Seyyid Abdülhâfiz Abdürabbih'in *el-Batalü'l-fâtil Hâlid b. Velîd* (Kahire 1961), Ali el-Cündî'nin *Seyfullah Hâlid b. Velîd* (Kahire 1388/1968), Sâbir Abduh İbrâhim'in *Hâlid b. Velîd* (Bağdad 1969), Muhammed Şit Hattâb'ın *Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî* (Kahire 1971, Beyrut 1974, 1978), Bekr Mûsâ'nın *Hâlid b. Velîd el-meselü'l a'lâ li'l-kıyâdeti'z-zâfira* (Kahire 1972), Atıyye Abdurrahîm Atıyye'nin *Seyfullah Hâlid b. Velîd* (Kahire 1973), Ağa İbrahim Ekrem'in *Hâlid b. Velîd* (trc. İsmail Keşmirî, Kahire 1974), Yâsin Süveyd'in *Maârikü Hâlid b. Velîd* (Beyrut 1975), A. Ekrem'in *Seyfullah Hâlid b. Velîd: Dirâse askeriyeye, târihiyye*

²¹⁸ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 25, "Megâzi", 44.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 113, 117-118; V, 299, 300-301; Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 25, "Megâzi", 44; Hatîb et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih* (nşr. Nâsirüddin el-Elbânî), I-III, Beyrut 1405/1985, III, 1761-1762. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, 251-252.

²²⁰ Hüseyinî, *Evcezü'l-hitâb*, s. 158.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, II, 815, 817; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Hamdâ Abdulmecîd es-Selefi), I-XXV, Beyrut 1405/1984, IV, 104; Hâkim, *Müstedrek*, III, 338.

²²² Buhârî, "Megâzi", 61; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 81.

²²³ Muhammed Mâlûllah, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 33, 35.

²²⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, II, 227.

²²⁵ Muhammed Mâlûllah, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 35.

²²⁶ Mekke'nin fethinden sonra İslâm'a giren pek çok meşhur ismi görmek için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 444 vd. ; İbn Habîb, *el-Münemmak fî ahbâri Kureys* (nşr. Hürşid Ahmed Fârik), Beyrut 1405/1985, s. 422-423.

²²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 199, 204; Müslim, "İmân", 192.

²²⁸ Şîa'nın bu konudaki iddialarına verilen cevapları detaylı bir şekilde görmek için bk. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, II, 226-234; Muhammed Mâlûllah, *Hâlid b. el-Velîd*, s. 31-65.

an maârikîhi ve hayâtih (Dımaşk 1976), Abdülvehhâb el-Asvânî'nin *Hâlid b. Velîd* (Beyrut 1978), Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın *Abkariyyetü Hâlid* (Kahire 1980), Ali Şelak'ın *Hâlid b. Velîd* (Beyrut, 1980), Seyfüddin el-Kâtib'in *Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî* (Beyrut 1981), Muhammed Kâmil Hasan'ın *Hâlid b. Velîd* (Beyrut 1984), Abdülcebbar Mahmûd es-Sâmerrâî'nin *Meârikü Hâlid b. Velîd zıdde'l-Fürs* (Bağdad 1984), Abdurrahman Osman ez-Zûme'nin *Hâlid b. Velîd* (Cidde 1984), İzzüddin İsmâîl'in *Hâlid b. Velîd es-seyfe ve's-sâid ve'r-râye* (Beyrut 1985), Bessâm el-Aselî'nin *Hâlid b. Velîd* (Beyrut 1986), Mahmûd Şelebî'nin *Hayâtü Hâlid* (Beyrut 1986), Abdüttevâb Yûsuf'un *Seyfullah Hâlid b. Velîd* (Beyrut 1986), Ahmed Beg el-Lehhâm'ın *Abkariyyetü Hâlid b. Velîd* (Cidde 1406/1986, 1416/1995), Muhammed Arûsî el-Matvî-Abdülkerîm el-Merrâk'ın *Seyfullah Hâlid b. Velîd* (Tunus 1987), Hilmî Muhammed Abdülhâdî'nin *Hâlid b. Velîd kâhirü'l-mürteddîn ve'l-Fürs ve'r-Rûm* (Amman 1987), Muhammed Nebhân el-Habbâz'ın *A'zamü kuvvâdî't-târîh İbnü'l-Velîd* (Hama 1987), Jurj Hadîd (Hudeyyid)'in *Abkariyyetü Hâlid el-Askeriyye* ([baskı yeri yok], 1987), Ömer Ferrûh'un *Hâlid b. Velîd ve Ma'raketü'l-Yermûk* (Beyrut 1988), Muhammed Ali Kutub'un *Hâlid b. Velîd Seyfullah* (Beyrut 1988), Hâlid el-Ensârî'nin *Hâlid b. Velîd* (Tanta 1990), Hilmî Ali Şa'bân'ın *Hâlid b. Velîd* (Beyrut 1991), Muhammed Kemâl-Bedrüddin Hâdirî'nin *Hâlid b. Velîd* (Halep 1993), Abduh Gâlib İsâ'nın *Sîretü's-sahâbî Hâlid b. Velîd* (Beyrut 1993), Ali Abdülmün'im Abdülmecîd'in *Seyfullah el-meslûl ve şahsiyyât uhrâ* (Cize 1999), Muhammed Faysal Şeyhânî'nin *Hâlid b. Velîd batal ve mescid, dirâse târihiyye, umrâniyye ve eseriyye* (Hims 1993), Mahmûd Abdülhamîd el-Kufri'nin *Abkariyyetü Hâlid b. Velîd el-istraticiyye hilâli'l-fütûhâti'l-İslâmiyye* (Dımaşk 2003), Cemâleddin er-Ramâdî'nin *Hâlid b. Velîd* (Kahire, ts.) ve Muhsin Abdülhamîd'in *Hâlid b. Velîd Seyfullah el-meslûl* (Tunus, ts.) isimli çalışmalarını hatırlatmak yeterli olacaktır.

Batılı müellifler de Hâlid b. Velîd üzerinde durmuşlar ve önemli eserler kaleme almışlardır. Bunlar arasında Marianne Engle Cameron'un *The Life of Khalid b. al-Walid: A Study in the Tradition of Traditions* (Chicago 1991) ve Klaus Klier'in *Hâlid and Umar: Quellenkritische Untersuchung zur Historiographie der frühislamischen Zeit* (Berlin 1998) isimli çalışmaları dikkat çekicidir. Ayrıca Gallop Paşa'nın İslâm'ın ilk dönem fetihlerini konu alan *The Great Arab Conquests* (London 1963) isimli eseri de Hâlid b. Velîd'in İran ve Suriye-Filistin fetihlerinde oynadığı rolden bahsetmektedir.

Ülkemizde bu konuda ilmî bir anlayışla kaleme alınmış tek te'lif Mustafa Fayda'nın *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd* (İstanbul 1990, 1992) isimli çalışmasıdır.

IV. SONUÇ

1. Yaratılış itibariyle cesur ve kahraman, aldığı eğitim gereği de harp konusunda uzman bir kişi olarak yetişen Hâlid b. Velîd fevkalâde özelliklere sahip bir kumandandır. O müslüman oluncaya kadar Mekkeliler namına önemli başarılarla imza atmış, özellikle Uhud'da aleyhlerine cereyan eden savaşın seyrini lehlerine çevirmeyi becermiştir.

2. Kırk küsur yaşında İslâm'a girdikten sonra gücünü ve kabiliyetini bu defa İslâm'dan yana kullanmış ve Hz. Peygamber ile müslümanlara büyük faydası dokunmuştur. Hz. Peygamber onun hakkında Allah'ın kılıcı nitelemesinde bulunduğu gibi, kendisini savaş taktikleri konusunda danışman, çeşitli yerlere gönderdiği birliklerin başında da kumandan olarak istihdam etmiştir. Benî Cezîme olayında Hz. Peygamber Hâlid b. Velîd'i hatalı bulmuş, ancak suçlu görmemiş ve cezalandırmamıştır.

3. Hz. Ebû Bekir döneminde İslâm orduları genel kumandanlığına getirilmiş ve Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan isyanların bastırılması ile Irak'ın, Suriye'nin ve Şam'ın fethi onun eliyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde vuku bulan Mâlik b. Nüveyre olayı sebebiyle kendisine eleştiri yöneltilmişse de tenkit edilen hususlarla ilgili yapılan araştırmalarda bunların pek isabetli olmadığı, biraz da abartıldığı anlaşılmıştır.

4. Hz. Ömer devrinde ordu kumandanlığından alınarak Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın emrine verilmesi bir suistimalden dolayı değil, halifenin günün ihtiyacını göz önünde bulundurarak yaptığı bir tercihin neticesidir. Hz. Ömer dönemindeki icraatları etrafında konuşulanların da esaslı bir dayanağı bulunmamaktadır.

5. Şîa'nın Hâlid b. Velîd hakkında kullandığı "şeytanın kırık kılıcı" ifadesi uydurma olup, kendisine açık bir iftiradan ibarettir. Kaynaklarda onun Hz. Peygamber tarafından Allah'ın kılıcı olarak nitelendirildiği konusunda ittifak bulunmaktadır. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'e düşmanlığının devam ettiği iddiası da tamamen asılsızdır.

6. Hâlid b. Velîd âlim ve râvi değil, askerî yönü ön plana çıkmış bir sahâbîdir. Bundan dolayı kaynaklara sınırlı sayıda rivayeti yansımış, savaşlardaki başarıları ise dillere destan olmuştur.

7. Geçmişte ve günümüzde Hâlid b. Velîd ile ilgili olarak pek çok eser te'lif edilmiştir. Özellikle asrımızda İslâm âleminin değişik ülkelerinde onun savaş taktiklerini ortaya çıkarmak ve bunlardan faydalanmak maksadıyla askerî erkân tarafından yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir.

8. Hâlid b. Velîd'e yöneltilen eleştirilerin bir kısmı delili bulunmayan asılsız iddialar, bir kısmı da maksatlı itham ve iftiraldır. Böyle olunca bunlara dayanarak onu eleştirmek kendisine haksızlık olur. İslâm'a yaptığı hizmetleri

görmezden gelip kişiliğine gölge düşürmeye kalkmanın ise insafla bağdaşır tarafı bulunmamaktadır.

“Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mâhiyeti Üzerine”

Özet: Kur'an ve Hz. Peygamber tarafından övülen, hata ve yanlış işleri çok defa âyet ve hadislerle düzeltilen ve bizzat Resûl-i Ekrem'in eğitiminden geçen ashâbın ümmet arasında bir ayrıcalığı bulunmaktadır. Onlar faziletleri Kur'an ve Sünnet'le tescil edilmiş bir nesildir. Bundan dolayı muhaddisler başta olmak üzere Ehl-i sünnet âlimlerince adâlet sahibi bir tabaka olarak değerlendirilmişlerdir. Ancak onların bu özelliklere sahip bulunmaları mâsum oldukları ve günah işlemedikleri anlamına gelmez. Aralarında zaman zaman hata eden ve günah işleyenler olmuş, fakat işledikleri hata ve günahlarından dolayı pişman olup tövbe etmişlerdir. Hal böyle iken genelde önyargılı bazı şahısların ve fırkaların aslı bulunmayan birtakım rivayetler ile dedikodu ve iftiralara dayanan çeşitli haberlerden hareketle bazen bütün ashâbı, bazen da sahâbeden bazı şahısları haksız yere eleştirdikleri, hatta tekfir ettikleri görülmektedir. Bu çalışmada hayatında büyük başarılarla imza atan, İslâm'ın yayılmasında önemli katkısı bulunan ve Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan, ancak bazı icraatları sebebiyle eleştirilen bir sahâbî olarak Hâlid b. Velîd üzerinde durulacaktır. Konu ele alınırken önce Hâlid b. Velîd'in hayatı, kişiliği ve değeri hakkında etraflı bilgi verilmiş, daha sonra onun kişiliğine gölge düşürmesi ihtimali bulunan iddia ve eleştiriler üzerinde durularak onun artı ve eksilerini birlikte gösterme amacı güdülmüştür.

Atıf: Mehmet EFENDİOĞLU, “Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, II/1, 2004, s. 51-79.

Anahtar sözcükler: Hâlid b. Velîd, Ömer b. Hattâb, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Benû Cezîme, Mâlik b. Nüveyre, fetih, sahâbî.